

Received 26.06.2020	Research Article	JOTS
Accepted 02.07.2020		5/1
Published 10.01.2021		2021: 96-140

Yaşın yaşın ağlar mısın (Yunus Emre)

Buruldu-m-ise Saraldu-m-ise: Dede Korkut Kitabı'nın Günbed Yazmasında Bir Soylama Başlangıcı Yahut Bulut Olmak Hakkında

*Buruldu-m-isä Saraldu-m-isä: The Introduction of a Declamation in the Gonbad Manuscript of
Däda Qorqut or about the Being Cloud*

Aslıhan HAZNEDAROĞLU*

Düzce University (Düzce/Turkey)
E-mail: aslihankaragoz@duzce.edu.tr

Dresden and Vatican manuscripts as a text based on declamation (*soylama*). 17th declamation, which is included in the manuscript and which also includes the story of Kazan's heroics, is noted as expressed in the language of Qazan. In this declamation, Salur Qazan started describing himself with a metaphorical saying that he was 'cloud, smoke and misty'. Beginning of the declamation with words about the sky in this way is in harmony with the other declamations in the text. However, in order to resolve these words, it will be necessary to understand the expression of *burulma* and *saralma* and what it means by being a 'cloud'. According to our study, *burulmaq* and *saralmaq* is an expression parallel to be angry and the cloud is part of the stereotypes about intimidating the enemy. Such as the lion's roar, the roar of the cloud is a symbol of wrath which is a glorified feature of heroes. The word *bulut* 'cloud' that describes Qazan, should be considered with the accolades used for Qazan such as *kara bulut örgüni* 'black cloud thunder?' and *dumanlı dağ börisi* 'the wolf of the smoky mountain'.

Key Words: Däda Qorqut, Gonbad, Salur Qazan, mythology, wrath, bura sara, burulma, cloud.

* ORCID ID: 0000-0002-0778-6101.

Giriş

Veli Muhammed Hoca isimli bir kitapseverin Tahran'daki kitapçı arkadaşından satın alarak gün yüzüne çıkmasına aracı olduğu *Dede Korkut Kitabı*'nın üçüncü yazması, 2019 yılının önemli bir kültür sanat olayı olmuştur. *Dresden ve Vatikan* yazmalarının keşfinden uzun yıllar sonra ortaya çıkmış olan bu yeni yazma, ülkemizde birbirinden bağımsız yürütülen üç çalışma ile bilim dünyasına tanıtılmış, diğer Türk cumhuriyetlerinde de ilgili yayınlar yapılmıştır. Bugün yeni yazmanın okunuşu ve anlamlandırılmasıyla ilgili çalışmaların sayısı 10'a ulaşmıştır. Bu öncü çalışmaları şu şekilde sıralayabiliriz: Azmun 2019, Ekici 2019, Shahgoli et al. 2019, Asker 2019, Hacıyev 2019, Serrafî et al. 2019, Quliyev 2020, Rafraf 2020, Rzasoy 2020, Tulu 2020.¹ Günümüz Türkçesine aktarımda ve geniş inceleme bölümüyle Azmun ve Ekici ile Shahgoli et. al.'in çalışmaları öncü olmayı sürdürmektedir. Türkiye dışındaki ilk neşir Asker'in neşridir. Sarrafi et. al.'in çalışması harita, sözlük ve toponim bilgisi yönünden dikkat çeker. Sarrafi et. al. ile Rafraf neşri, Arap ve Latin harflerinde düzenlenmiştir. Hacıyev ve Rzasoy'un çalışmaları metni anlamaya ve yorumlamaya yöneliktir. Quliyev neşrinde yazma hakkında genel değerlendirmeler yapılmıştır. Tulu yeni yazmanın günümüz Türkçesine sözlü çevirisini, önceki iki yazma ile birlikte yayımlamıştır. Hemen bütün çalışmalar sözlüğe ve dipnotta açıklamalara yer vermekte ve alana önemli bir katkı sunmaktadır. Yazmanın İngilizce çevirisi de ilk yayının sahibi Azmun tarafından hazırlanmaktadır.² Böylece okuyucuların yeni yazmayla temasında önemli bir zenginlik ortaya çıkmıştır.

Bir Azerbaycanlı tarafından eski bir yazmadan kopya edildiği düşünülen eserin okunuşu konusunda bazı ihtilaflar söz konusudur. İstinsah ve mürekkep kaynaklı kusurlar da bu ihtilafları arttıran bir husustur. Her çalışma, yeni yazmanın değerlendirilmesi konusuna önemli bir katkı sunmaktadır.

¹ Saydığımız bu çalışmalarda yazma için verilen sayfa numaraları farklılık gösterir: Azmun, Hacıyev ve Serrafî et al. (1) rakamı ile; Ekici ve Asker (1b) ile; Shahgoli et al., Quliyev ve Tulu (1a) ile başlamıştır. Rafraf'ın çalışmasında sayfa numarası kullanılmayıp metnin bölümleri dikkate alınmıştır. Geniş tahliller içeren Rzasoy'un eserinde ise transkripsiyon için Hacıyev kaynak alınmıştır. Biz bu çalışmada yazmanın ilk sayfasını 1b olarak kabul etmekteyiz.

² Azmun'un bu çalışmasının bir kısmı yayınlanmıştır (2020). Ayrıca Sertkaya ve Uzuntaş yazmaya dair araştırma ve incelemelerini bir kitapta toplamıştır (2020). T. Kocaoğlu'nun transliterasyon disiplinini önceleyen yeni bir çalışma hazırlığında olduğu bilinmektedir.

Bazı neşirlerde bu yeni keşiften “üçüncü nüsha” diye bahsedilmiş olsa da, nüsha kelimesinin işaret ettiği “tıpkısının aynısı olma” durumu *Dede Korkut Kitabı*’nın bilinen üç yazması için de söz konusu değildir (Sertkaya, 2019a).³ Üçüncü yazma ise, elimizdeki yazmalar içinde kuruluş ve muhteva bakımından en farklı olandır.

Yeni yazmanın isimlendirilmesi konusunda henüz tam bir birlik sağlanmış değildir. Saydığımız bu yayınlarda *Türkmen Sahra* tercihi önde görünmektedir. Ancak bilim dünyasında *Günbed* tercihi de geniş kabul görmüştür.⁴ İran’ın Türkmen Sahra bölgesinde, Gülistan vilayetine bağlı bir şehir olan Günbed-i Kâvus, hâlen yazmanın bulunduğu yerdir ve bu isim ona nispet edilmektedir. *Türkmen Sahra* ise bu şehrin bulunduğu coğrafi bölgenin adı olarak daha geniş bir çerçeve sunmaktadır.

Günbed yazması, soylama ağırlıklı bir metindir. *Dresden* ve *Vatikan* yazmaları gibi boy’lar hâlinde düzenlenmiş olmayan yazma, bu hâliyle upuzun bir mukaddimeyi veya bir soylama seçkisini andırmaktadır. Yazmadaki soylamalar birbirinden bağımsız olarak sıralanmıştır ve bir bütünlük oluşturmazlar. Toplam 61 sayfadan oluşan yazma, 25 bölüme ayrılmıştır ve genel kanaate göre 24 soylama ile bir boy içermektedir. Ancak metnin bir boy içerip içermediği, soylama sayısının kaç olduğu gibi hususlar tartışmalıdır.⁵ Bu yüzden yazmanın, *soylama* ve *boy* kavramlarının sınırlarını sorgulatan bir metin olduğunu söyleyebiliriz.

³ Ercilasun (2019) ve Özçelik’e (2019) göre bu yazma, Ankara’da bulunan yazmadan dolayı 4. nüsha sayılmalıdır. Ankara nüshası Sertkaya’ya göre bir varyanttır. (2019a). Özçelik, ayrıca *Dede Korkut Oğuznâmeleri*’nin sayısının 13’e çıktığını ifade etmektedir (2020: 7).

⁴ Ercilasun (2019), Özçelik (2019) ve Sertkaya, *Günbed* adını desteklemektedir. Türk Dili Derneği ile Isparta Süleyman Demirel Üniversitesi’nin ortaklaşa düzenledikleri 11-13 Haziran 2020 tarihli *Dede Korkut Bilgi Şöleni ve Deli Dönmez’e Ad Verme Çalıştayı*’nın üçüncü gününde, çalıştayın en önemli konusu olarak yeni yazmanın isminin ne olması gerektiği hususu tartışılmıştır. Bu tartışmalarda *Türkmen Sahra* ve *Günbed* adları öne çıkmış, diğer isimler elenmiştir. *Günbed* ismine en önemli eleştiri, Kocaoğlu ve Serrafî et al.’in de dile getirdiği, bu şehrin resmî adının *Gonbad-i Kâvus* olması şeklindedir.

⁵ Bu hususlar, *Deli Dönmez’e Ad Verme Çalıştayı*’nda tartışılmış, sadece yazmanın kesin olarak “iki hikâye içerdiği” üzerinde uzlaşmaya varılabilmektedir. Bu durumda 17. soylamada anlatılan hikâyeler de bir anma veya temas olarak kabul edilmiş olmaktadır. Bu hikâyelerden yuvarlanan taş anlatısı, Salur Kazan’ın ejderhayı yenmesi kadar başat bir kahramanlığını anlatır.

Yazmanın 38. ve 39. sayfalarında yer alan ve bizim bu çalışmada ele alacağımız soylama, yeni yazmanın en dikkat çekici kısımlarından birini oluşturur. Bu soylama üzerine birkaç makale yazılmış, soylamanın mitolojik çözümlemesi ise Rzasoy tarafından ortaya konulmuştur (2020: 260-296). *Buruldum-ise saraldum-ise* sözleriyle başlayan ve yapılan çalışmalarda 17 ile numaralanan bu soylama, bir destan kahramanı olarak Kazan'ı tanımlar ve kahramanlıklarını çerçeveler. Kazan'la ilgili bütün destanlar içinde bir tanıtma metni gibi duran bu soylama, her şeyden önemlisi *Kazan'ın ad kazandığı soylama*'dır ve bu yönüyle Kazan hakkındaki en önemli metinlerden biridir (Haznedaroğlu, 2020a). Soylamadaki parçaları bağlayan *Gazan-idüm* redifi ise doğrudan *Dresden* yazmasındaki ve *Topkapı Oğuznâmesi*'ndeki *Kazan er-idüm* ile *Kazan-idüm* redifli soylamaları akla getirmektedir.

Şiirsel ve yer yer mizahi bir üslup taşıyan soylamanın ilk bölümü “bulut, çiskin ve duman” üzerine bir teşbih ile başlamıştır. Bu başlangıcı nasıl değerlendirmemiz gerektiği, bu çalışma boyunca cevaplamaya çalışacağımız sorudur. İlk bakışta “bulut, çiskin ve duman olmak”, lirik çağrışımlar doğuran bir ifade olarak *Dresden* ve *Vatikan* yazmalarındaki Kazan karakterini tarif eden anlatımlardan farklı görülebilir. İfadeler bir tahavvül olarak değerlendirilmeye de uygun bir zemindedir. Ancak metnin bağlamının anlaşılması, bu sözleri Kazan'ı betimleyen bir kalıp olarak bir yere oturtmamızı sağlayacaktır. Çalışmamızda ilk yapacağımız, bu soylama başlangıcını diğer soylama başlangıçlarıyla karşılaştırmaktır. Metnin okunuşu ve anlamlandırılışı, bu bölümü takip edecektir.

Soylamanın ilk kelimeleri farklı şekilde okunmakta ve yorumlanmaktadır. Bu farklı yorumları metnin bağlamına ve *Dede Korkut Kitabı*'nın anlam dünyasına göre ele alacağız. Bizim geliştirdiğimiz yorum ise mevcut yorumlardan tamamen farklıdır. Bu yorumu temellendirmek için öncelikle kelimelerin etimolojik incelemesini yapacak, ardından da mitolojik arka planını anlamaya çalışacağız.

Korku, güç ve öfke arasındaki ilişkiler, epik metinlerin anlatım hususları ve *bulut*'un kutsal bir motif olarak taşıdığı anlamlar, kahramanın bir niteleyicisi olarak *bulutun* temsil çerçevesini belirlememizde aydınlatıcı olacaktır. Kazan'ın *Dede Korkut Kitabı*'nda ve *Topkapı Oğuznâmesi*'nde *bulut* ile vasfediliyor olması ise, bu metni tahlil etmemiz için elimizdeki en önemli karşılaştırma unsurudur.

A. Soylama Başlangıcının Yazmadaki Diğer Soylamalarla Karşılaştırılması

17. soylamayı yazmadaki diğer soylamalarla karşılaştırdığımızda birkaç husus öne çıkmaktadır.

1. Soylamanın Anlatı İçermesi

Dede Korkut boyalarının içinde, çeşitli olaylara telmih yapan, hatırlatmada bulunan soylamalar oldukça fazladır. Birçok soylama, içinde yer aldığı hikâyenin olay örgüsüne dâhil olmuş, hikâyeye ayrıntı kazandırmıştır. Yeni bulunan yazma ise, hikâyeye açısından öncekiler kadar zengin değildir. Eserin sonunda yer alan ve vak'a içeriği çok geniş olmayan ejderha konulu boydan ayrı olarak yeni yazmada anlatı içeren iki soylama vardır. Bunlardan biri 17. soylama, diğeri Kars Kalesi'nin alınması ile ilgili olan kısımdır.

Kars Kalesi ile ilgili olan kısım, ilk durumdan son duruma doğru bir akış, yani bir anlatı ihtiva eder. Bu sebeple Azmun (2019) ve Sertkaya (2019b), bu metni boy olarak değerlendirir. *Güvenmedüm* sözüyle sonlanan bu anlatının bir kısmının eşmetinleri *Dresden* yazması ve *Topkapı Oğuznâmesi*'nde birer soylama olarak bulunmaktadır. Ayrıca Kazan dilinden bir aktarım olmakla bu metin *Dede Korkut Kitabı*'ndaki boy yapılarından farklıdır.⁶

17. soylama vak'a içeriği yönüyle *Günbed* yazmasının en çok gönderme içeren kısmıdır. Bu sebeple bu metnin de boy sayılıp sayılmayacağı tartışılmıştır. Burada sırasıyla Salur Kazan'ın “yuvarlanan taşı tutması, *Ala Demür Kâfir Han*'dan gelen kazanı kaldırması, katı yayı çekmesi, şişi ayağıyla yere perçinlemesi” ile ilgili kahramanlıkları ve bunlarla birlikte ad kazanması, vekilliği elde etmesi ve padişah kızını ödül alması anlatılmaktadır (Bk. Haznedaroğlu, 2020b). Bu yüzden ele alacağımız soylama başlangıcı, Kazan hakkındaki bu anlatılara bizi hazırlayacak bir zemin kurar.

2. Soylamanın Göksel Varlıklara ve Dağlara Dair Sözlerle Başlaması

Ele aldığımız soylama girişi, “bulut, çiskin ve duman” olmaya dair bir tablo içermektedir. Soylamanın bu şekilde gökyüzüne temas eden bir girişle başlaması,

⁶ Bu metnin *on min yağı geldüğünü eşidende* diye başlayan on satırlık bir kısmını Uçar, “bir soylama” başlığıyla ele almış ve eşmetinlerle karşılaştırmıştır (2020: 213). Söz konusu anlatının tamamı ise 50 satırdan oluşmaktadır.

diğer soylamalarla karşılaştırıldığında genel bir eğilim olarak belirir. Nitekim eserdeki 23 soylamadan 15'i, “gökyüzüne, buluta, aya ve güneşe dair” sözlerle başlamaktadır. Bulutların hâllerine, sis ve dumana dair tasvirler ise 7 soylamanın ilk sözleri olmuştur. 17. soylamanın da “yağmurlu, dumanlı havaya dair” teması içermesi, eserin genel havasıyla bu açıdan uyumludur ve bizi aslında anlatıların kaynağı olan coğrafyanın fizikî bilgisine de taşır.

Gökyüzünün varlıklarını ve hallerini anış, eski dil yadigârlarımız paralelinde düşündüğümüzde anlamlıdır. *Orhun* kitabelerinde insan gök ile yer arasında tanımlanmıştır: *üze kök teŋri asra yağız yir kılındukda ikin ara kişi oğlu kılınmış* (Köl Tigin, Doğu 1). Ögel, kitabedeki bu ifadeyi, “gök + yer + insan” üçlüsünün yaratılışta birlikte görüldüğüne bir işaret olarak almaktadır (2016: 185).

Soylamaların gökyüzü varlıklarından söz ederek başlaması, göksel olanla kutsal olanın birliği hakkında fikir vericidir. Sözü özellikle gökyüzü ile açmak, insanın başını göğe kaldırmasıdır. Başını göğe kaldırmanın şüphesiz fiziksel bir etkisi de vardır.⁷ Başını kaldıran insan, yukarıya ile, göksel olanla bütünleşmektedir. Yukarıya dair bu hatırlatma, insanı epik metnin ihtişamına hazırlayan bir işlev görür ve insanın göğün altındaki bulunuşuyla ilgili büyük hikâyeye bir gönderme içerir. Bu şekilde birçok soylama, açılışını en geniş çerçeveden yapmakta, göğü andıktan sonra yere inerek doğaya ve insana yönelmektedir.

Gökten ve dağlardan misaller vermenin bir yönü düzenliliğe dair vurgu olarak okunabilir. Dağları, ırmakları anıp alpların özelliklerini saymak soylamalarda sık rastlanan bir yapıdır. Meçhul anlatıcı çok zaman doğadan örnekler vererek *merd igidler* için de doğadaki kanunlar gibi değişmez kanunlar olduğunu bu şekilde hatırlatır. Gök varlıkları geleneğin insanlardan talep ettiği bir sabitliktir, değişmezdir. Dolayısıyla soylamalar *alp igidliğin* ilkelerini sıralayan bir hitabe metni olarak değerlendirilebilir.

Rzasoy ilk soylamada geçen *Dedem Korkud kırk şakirde kıl nasihat* (G.2a/3) sözüne vurgu yapmakta ve eseri bu 40 şakird için hazırlanmış bir talim, tedris ve telkin metni olarak değerlendirmektedir. Hedef 40 günlük keçid merasiminden

⁷ Yukarıya bakmanın bir fark edişle birlikte sunulduğu şu tablo ilginç bir ayrıntıdır: *Begil yokarı bakdı. Gök irak yir katı didi. Oğlançuŋu yanına getürüp soylamış, görelim hanum ne soylamış.* (D.123b/10)

geçen 40 şakirde *er igid / mert igid / alp igid olmayı* ihata eden bilgileri benimsetmektir (2020: 84). Bu şüphesiz çok önemli bir dikkattir.

17. soylamanın bu şekilde başlamasını hem bir yüceleri anma, hem de bir yiğitlik vurgusu olarak alabiliriz. Yiğitliğin örnek ismi Kazan ile bulut arasında bir benzetim yapılmakta ve bu bir şarta bağlanmaktadır. Bu şart ilişkisinin ne olduğunu sormalıyız.

3. Soylamanın Belli Bir Ritim ve Paralellikle İlerlemesi

Soylamalarda genel olarak başlangıçta oluşturulan cümle yapısı, soylamanın bütününde devam ettirilmekte, belli kelimeler veya kalıplar tekrar edilerek bir paralellik oluşturulmaktadır. Metne dinamik bir üslup katan bu paralel ifadeler, tekrarlar ve leff ü neşirler, sözlü gelenekten aktarılan metnin şiirsel yapısını göstermektedir.

17. soylamada da paralel bir akış söz konusudur. Bu soylamada paralelliği sağlayan unsurlar öncelikle *Gazan-idüm* redifi ve onun önünde gelen sıfat-fiil unsurudur. Metin, ... *duman olan Gazan idim /... son somuran Gazan idüm / ... sahlayan Gazan idüm* şeklindeki bağlantı ifadeleriyle ilerlemektedir. Metnin devamında Kazan'ın gösterdiği kahramanlıklara karşılık elde ettiği mükâfatlar da aynı paralellikte sıralanmıştır: *ad gazanan Gazan idüm /... vekillukı alan Gazan idüm /... cüldü kapan Gazan idüm*. *Gazan-idüm* redifi metni 6 kısma bölmektedir.

Metinde paralellik içeren bir husus da *altı degül altmış*⁸ gibi eşya tarifleri ve rekabet unsuru olarak *İç Oğuz'un Dış Oğuz'un beylerinin* anılmasıdır.

Metin yer yer 8'li hece ölçüsüyle uyum gösterir. Ufak bir müdahaleyle bu uyumu daha da arttırmak mümkündür (*Buruldumsa saraldımsa / gök yüzünde bulut oldum ...*).

Soylamanın giriş cümlesi, Salur Kazan'ın kendisini tanımlaması şeklinde bir kurgu içermektedir ve bu kurgu soylama boyunca devam etmiş, anlatılar bu kurgu içine yerleştirilmiştir. Önceki yazmalarda ve *Topkapı Oğuznâmesi*'nde de

⁸ Kara kazan *altı degül almış batman*, şiş(ler) ise *altı değıl yeddi dutum* olarak belirtilmesine rağmen katı yayla ilgili *altı degül* ibaresi metinde geçmemiştir. Ancak Kazan'ın çektiği yayla ilgili yaptığımız araştırmadan, burada bu ifadenin sehven atlandığı sonucuna ulaşmaktayız. Eski Türk yaylarında kabzada altı boynuz şeridi kullanılabildiğine ilişkin bilgiler, *Dede Korkut Bilgi Şöleni*'nde bildiri olarak sunulmuş, bildiri kitabına sehven alınmamıştır.

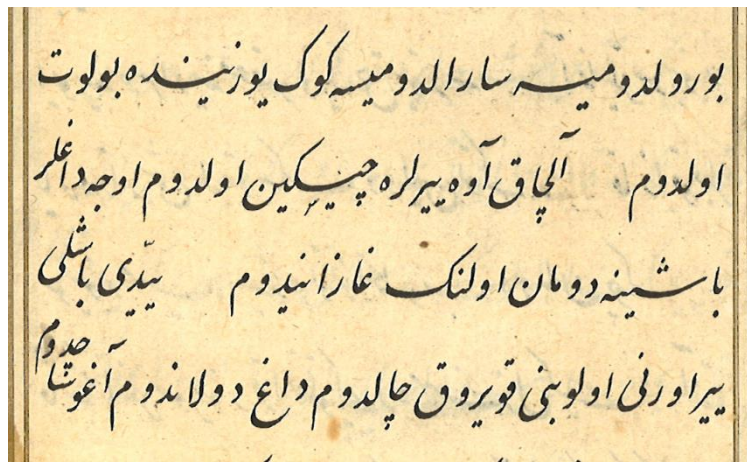
benzer şekilde karşımıza çıkmış olan bu tanımlama kalıbının Kazan için kullanılmış olması altı çizilecek husustur.

4. Soylamanın Salur Kazan Dilinden Olması

Dede Korkut Kitabı'nda Kazan Han'ın ağzından söyleyiş içeren soylamalar fazladır. *Dresden* yazmasında boylar içinde yer alan soylamaların büyük bir kısmının söyleyeni Salur Kazan'dır. *Günbed* yazmasında da Kars Kalesi'nin alınması ile ilgili bölüm, *Kayser Salur ayası*, *dumanlı dag börisi* şeklindeki takdim sözleriyle başlar ve *Gazan der* diyerek sözü Kazan'a devreder (G.25a/7). Böylece bu anlatı da Kazan dilinden bir anlatımla karşımıza gelmiş olur. 65 satırdan oluşan *Topkapı Oğuznâmesi*'nin de son 10 satırı yine Salur Kazan dilindedir. Aktarımın geçmiş zamanlı olarak verilmesi buradaki soylamaların kahramanın ölümü ardından yapılan bir anış olduğunu düşündürülebilir. 17. soylamada da benzer bir durum söz konusudur. Bu durum, destanın icra edildiği zaman ve ortam hakkında, anlatıcı ve dinleyici ilişkisi konusunda da önemli sorular sordurmalıdır (Bk. Aça, 2007). Kahramanın “ben” diliyle anılışını, destan anlatıcılarının kahramanı içselleştirmesi olarak da okumak mümkündür.

17. soylamanın ben diliyle başlaması, metnin soylamalar içinde hemen fark edilmesini sağlamaktadır. Bu soylamayı takip eden soylama da *ben* diliyle başlamıştır ancak söyleyeni Dedem'dir (*Dedem der*). Kazan ve Dedem Korkut bu yazmada karşımıza çıkan iki anlatıcı olmuştur.

B. Soylama Girişinin Okunuşu ve Anlamlandırılması



Resim I, 17. Soylamanın Başlangıç Bölümü (20a)

Günbed yazmasındaki 17. soylamanın başlangıç bölümünün transliterasyonu şu şekildedir:

BWRWLDWMYSH ŚARALDWMYSH KWK YWZYNDH BWLWT
AWLDWM ALÇAQ AWH YYRLRH ÇYSKYN AWLDWM AWCH DAĞLR
BAŞYNH DWMAN AWLNK ĞAZANYDWM

Metnin okunuşunu mevcut çalışmaları da dikkate alarak şu şekilde tespit edebiliriz:

Buruldu-m-ise, saraldum-ise, gök yüzinde bulut oldum.

Alçak ava yérlere çiskin oldum

Uca dağlar başına duman olan Gazan-idüm. (G.20a/1-3)

Üst kısmının başlık için boş bırakıldığı tahmin edilen bu metnin okunuşundaki en temel farklılık, ilk kelimenin okunuşunda görülmektedir. BWRWLDWM şeklinde yazılan bu kelimeyi *buruldum* veya *bürüldüm* olarak okumak mümkündür ve çalışmalar bu konuda ihtilaflıdır. İnce sıralı okuyuşu tercih edenler çoğunluktadır.

Bu temel farklılık dışında bir önemli farklılık Quliyev'in SARALDWM yazılışlı kelimeyi *sarıldım* şeklinde okumasıdır.

Shahgoli ve ekibinin *olan* kelimesinin sonundaki *nun* ve *kef* harflerini *ŋ* şeklinde değil de *ng* şeklinde okuması ve ikinci *-ise* bağlacını ünlü uyumuna göre *-ısa* okumasını da biçimsel bir farklılık olarak sayabiliriz.

1. Bürüldüm Şeklinde Okuyanlar

Ekici (2019: 105) ve Shahgoli et al. (2019: 217), *bürüldüm-ise saraldım-ise* şeklindeki ince sıralı okuyuşu tercih etmiştir. Metnin Asker (2019: 87) ile Serrafî et al. (2019: 60) tarafından hazırlanan Azerbaycan neşirlerinde ve Hacıyev'in serhli makalesinde (2019: 46) ve Rzasoy'un açıklamalarında da (2020: 261) kelime yine ince sıralı olarak okunmuştur.

Bu şekildeki okuyuş, iki farklı yorumlayışın zemini olmaktadır:

a) Bunalmak Yorumu

Ekici, soylamanın ilk sözlerini günümüz Türkçesine ‘bunaldığımda sarardığımda’ şeklinde çevirmiştir (2019: 190). Bu anlamlandırmada Ekici, *sararmak*’tan ve belki *bürülme*’nin ‘büzüşmek’ şeklindeki dolaylı anlamından yola çıkmış olmalıdır. Bu durumda *bürülme ve saralma* ‘güçten düşme, zayıf kalma’ anlamında düşünülmüştür. Kazan’ın bunaldığında neden bulut olduğunun açıklaması yapılmamış olsa da, bulutların bir hüznün simgesi, efkârlanma ifadesi olarak düşünüldüğü sezilmektedir.

Kanaatimizce *bunalma*, bir destan kahramanının kendisini överken anacağı bir kelime olmaya uzaktır, çünkü acizlik bildirmektedir. Her şeyden önce bir destan metninin muktedir edasına bu kelime yakışmayacaktır. *Bunalma*’yı *Dede Korkut* metinlerinde bir yenilgi ve perişanlık hâli olarak ve özellikle karşı tarafın küçümsendiği ifadelerde görmekteyiz.⁹

Han kızı halalunu tanımayan gözün ulmuş, buşalmışsın saña ne olmuş? (D.76b/9-10)

Bu ısmarladuğun nesnedur, n’oldun böyle buşaldun? (D.46a/7).

Kara başı buşaldı buşlı oldu. Hemân döndi kal’aya kaçdı. (D.107/1)

Er buşaldırdum buşkunumda ben Kazan. (T.O.3/55)

Kara başların buşlu eden (.....) Ulaş oğlu Salur Kazan (T.O. 2/33)

Zayıflığını söylemenin bir kahramanca ne kadar zor olduğuna *Dede Korkut* kahramanlarından *Begil ve Kanturalı* örnekleri verilebilir. Attan düşüp ayağını kıran Begil bunu herkesten saklamış, hatununa bile beş gün sonra diyebilmiştir (D.123a). Kanturalı, hayatını kurtaran Selcen Hatun’u *Kanturalı zebun oldu* diyerek kendisinin âciz hâlini Oğuz’a anlatabilir diye, bir eziklik duygusuyla öldürmek istemiştir. Kazan da, ejderhanın heybetinden *pusaran* (D.141b/7), *bulaşan ve kana dönen* (G.29a/12) gözüne *nâmert* demiş bir kahramandır. O yüzden bu çeviri, destan diliyle uyumsuzluk gösterir demekte haklı oluruz.

Sıkıntının (“bungunluğun”) dumana, yele benzetilmesi haklı bir yorum olabilir. Kâşgarlı Mahmud’un *muş* kelimesiyle ilişkili olarak aktardığı şu söz de bulutu gamla eşleştirir: *Erke muş tegir, tağ seşirişe yel tegir*. “Adama sıkıntı değer,

⁹ Dış Oğuz’un İç Oğuz’a âsi olduğu boyda Kazan için *kara başı buşlu oldu* (148b/1) ifadesi geçmektedir. Ancak burada bu ifade bir sınama için kullanılmıştır. Beyrek için de aynı hikâyede *Kara kana bulaşdı buşlu oldu* (151a/12) denilirken Beyrek ölmüştür.

dağın zirvesine yel değer.” (Ercilasun & Akkoyunlu, 2014: 493). Ancak kahraman bunalan değil bunaltan olmalıdır. Bunalmak, bir övünme biçimi olmaya uzaktır.

b) Bürünmek Yorumu

Bürünmek okuyuşunu Shahgoli et. al (2019: 237) ve Serrafi et. al. (2019: 194) sözlükçede "bürünmek" olarak açıklamıştır. İlk kelimedeki {-l} eki, dönüşlülük eki olan {-n} fonksiyonunda olabildiği için, ifadenin *büründüm-ise sarındım-ise* şeklinde alınması mümkündür ve doğrusu bulut, çiskin ve duman olmak bir tahavvül olarak değerlendirilmeye uygun görünmektedir. Rzasoy da metne dair açıklamasını “çevrilme” (dönüşüm) kavramı üzerine kurmuş, bu dönüşümün mitolojik çözümlemesini yapmıştır (2020: 260-296).

Rzasoy’a göre Kazan’ın *hidroçevrilmesi* su → duman → bulut → çiskin şeklinde bir sırayla ilerler: *Evvelce dağlar başında duman idim. Sonra gökyüzünde buluta çevrildim. Daha sonra yere inip ovalıkta çiskine çevrildim* (2020: 262).

Şekil değiştirme mitik anlatıların önemli bir motifidir ve tanrısallıkla ilişkilidir. Şekil değiştirmekle ilgili tespit edilen ilk Türkçe metin de Burkancılık muhitinde yazılan bir şiiirdir. Bu şiiirde “bir şekilden başka bir şekle girme” anlamında *kubulmak* (Moğolcada *hubilgan*) kelimesi geçmektedir (Arat, 1991: 342-343). Uygur harfleriyle yazılan *Mîrac-nâme* eserinde *Cebrâyil öz sûretiga kopuldu. Altı yüz kanatlı kuş oldı*, şeklinde kullanılmış olan (Sertkaya, 1968) *kubulmak* kelimesi, “kabuk değiştirmek” anlamıyla *bürünüp sarınmaya* paralel değerlendirilebilecek bir ifadedir. Nitekim “don değiştirme” başlığında Ögel, *kabulma* ile birlikte *giyimini giyme* deyimine de yer vermektedir (2014: 173). Don değiştirme, halk anlatılarında “şekil değiştirme” için kullanılan genel bir ifadedir. Bu motif, özellikle güvercin, kırlangıç gibi kuşlara, geyiğe ve ejderhaya dönüşmek şeklinde karşımıza çıkar. Soylamanın devamında da Kazan’ın kendisini “ejderha olmuş” gibi anlattığı görülecektir: *Yeddi başlı yer evreni oluban...*

Rzasoy’un deyimiyile “birinci bendde öz hidroecdadlarına çevrilen Qazan” ikinci bentte de yeddi başlı ejderhaya mı çevrilmektedir? Bizce Kazan, ejderhayı yenip postunu giyinmesi olayına mizahi bir gönderme yapmaktadır. Bu olay, yeni nüshanın en önemli hikâyesidir ve bu hikâyede de aynı mizah sezilebilir. Kazan’ın ejderha öldürüp postunu giyindiğini bilmeyen *Sadık Türk* “adam nasıl

ejderha olur” demeden kaygıya düşmüştür: (Gazan) ejdehâ olubdur, bizi hamı utar (G.30b/10).

Benzer şekilde Kazan’ın bulut olmaktan kastı da tahavvül olmasa gerektir. Tahavvül, kanaatimizce bu epik metnin doğasına yabancıdır.¹⁰

Dede Korkut Kitabı’nda şekil değiştirme motifini sadece Azrail şahsında görmekteyiz. Deli Dumrul, kılıcını sıyırıp kendisine hamle kılacakken Azrail bir güvercine dönüşüp uçmuştur. Deli Dumrul’un bu mucize karşısındaki tavrı ise elin eline vurup kas kas gülmek şeklindedir:

Yiğitlerüm! Azrayıl’uñ gözünü eyle korhutdum ki, giñ kapıyı kodı, dar bacadan kaçdı. Çünkü menüm elümden göğercin gibi kuş oldu uçdı. Mere ben anı kor mıyam doğana aldurmayınca!
(D.81b/8)

Deli Dumrul’un bu sözü, *Dede Korkut Kitabı’nın* dünyasında şekil değiştirmeye karşı genel bir kanaati yansıtabilir. Şekil değiştirmek kutsal ile ilişkilidir, keramet ve büyüdür. Savaş hilelerini bile (gece baskını, uyuyorken saldırma) erliğe uygun görmeyen kahramanlar, böyle bir kudrete ihtiyaç duymazlar. Hatta bu kudrete “deli” sıfatıyla meydan okur, şekil değiştirmeyi acizlik olarak değerlendirebilirler.¹¹ Kahramanların gücünün fizikî varlıklarına dayandığı düşüncesi, sürekli bedensel kudretleriyle övülmeleriyle de vurgulanmaktadır.

¹⁰ Kelime *bürüldüm* okunduğunda en makul çözüm “tahavvül” olduğu için bu kısmı açmak istemiştin. Aylar sonra bu makalenin son teslimine günler kala Rzasoy’un bu konuyu detaylıca ele aldığını görmüş oldum. Rzasoy “transformiya, çevrilme” ile ilgili oldukça değerli bilgiler vermekte ve dikkatli hükümler sıralamaktadır. Bu hükümlerden birkaçı şu şekildedir (Türkiye Türkçesine yaklaştırarak): *Kazan’ın çevrilmeleri mitik düşünce ile ilişkilidir. Bunlar canlı bir varlık olan Kazan’ın öz cildini, zahiri görkemini, ipostasını değiştirme kabiliyeti; başka bir deyişle, diğer bir varlığa, bitkiye, eşyaya, taşta vs. çevrilme imkânını yansıtır. Kazan çevrilmeler zamanı birden çok görünüşte ortaya çıkar. Ancak bu değişiklik geçici olup Kazan’ın asıl mahiyetini değiştirmemektedir (...)* Kazan’ın çevrilmeleri ritüelde ölerek başka nesneye çevrilmesidir. (...) Kazan’ın çevrilmeleri totem / ongunlarla bağlı çevrilmelerdir. Bu ongunlar Kazan’ın ecdad şeceresi ile bağlı “kökleri”, akrabaları olduğu için o, muhtelif şekillere girebilir. Bu cihetten Kazan’ın çevrilmeleri ongunun, tanrının gücü, yani onların sayesinde olur (2020: 268-269). Ayrıca Rzasoy Kazımoğlu’ndan şu sözü aktarır: *Folklordaki cilden cilde girmek sujetlerinin en geniş yayılanlarından biri sihirli suret (don) motifi ile bağlıdır. Bu suret adi insanlara değil sihirli kuvvelere bağlıdır.* (2020: 272).

¹¹ Kazan Bey’in öldürdüğü ejderhanın postunu giyinmesi veya Bamsı Beyrek’in ozan kılığına girmesi, fizikötesi bir durum olmadığından şekil değiştirme sayılamaz; giyim-kuşam, karşı tarafı şaşırtmak için kullanılan bir araç, bir mizah unsurudur.

Rzasoy'un işaret ettiği üzere suyun, dumanın, bulutun ve ejderhanın mitolojik anlamları göz ardı edilmemelidir ancak bu anlamlar teşbih ile de açıklanabilir. Kazan şahsında bir yiğidin övgüsü bu benzetimlerle ve göndermelerle yapılmaktadır.

2. Buruldum Şeklinde Okuyanlar

Azmun (2019: 52), Quliyev (2020: 60), Rafraf (2020: 46) ve Tulu (2020: 340) ilk kelimeyi kalın sıralı okumuştur. Bu okumada daha çok *bulut*'un hal değişmelerine dayanan ve etimolojik temeller arayan yorumlar söz konusudur.

a) Hoş Kokulu Sis Yorumu

Azmun, bu soylamanın ilk kelimelerini *buruldum-ise saraldum-ise* şeklinde okumuş ve metnin çevirisinde bir ilavede bulunmamıştır (2019: 52, 81). Fakat Azmun'un yeni yazmadaki iki anlatıyla beraber bu soylamayı İngilizceye çevirdiği çalışmasında *burulmayı* 'hoş kokulu bir sise dönüşmek' (*to take the form of a fragrant mist*) anlamında aldığı görülmektedir:

If I took the form of a fragrant mist and turned yellow, it was by becoming a cloud in the sky. On the lower slopes of the mountain I became a drizzle; I was Gazan who became mist on the summit of the high mountains. (2020: 25).

Azmun'un burada *burulma*'nın 'kokmak' anlamından ve *bulut* kelimesiyle akrabalığından hareket ettiğini düşünmek mümkündür. Nitekim Ercilasun da, *burul-* için verilen 'buram buram yükselmek' anlamının *gökte bulut olmak* için daha uygun olacağını söylemiştir (2019: 21). Azmun'un yorumlayışına göre bulut ve dağlar bir kutsallık sembolü olarak işlenmektedir.

Kâşgarlı Mahmud'un sözlüğünde, *yıpar burdı* sözüne 'misk kokusu yayılması'; *su burdı* sözüne de 'çevreye güzel bir kokunun yayılması veya bir şeyin buharının yükselmesi' anlamını verdiği görülür (Ercilasun & Akkoyunlu, 2014: 234). Arat da *burat*- fiilini 'güzel koku yaymak' (1968: 436), Clauson, *bur-* fiilini 'kokmak' anlamıyla almaktadır (1972: 355a). *Bur-* kelimesinin *burun* kelimesiyle de bağı düşünülmemektedir (Eren, 1999: 664). Farsçadaki *bûy* > *bû* kelimesinin de 'koku' anlamına geliyor olması ilginç bir tesadüftür.

Bur- fiilinin *bulut* ile etimolojik ilişkisi, sözlük çalışmalarında açıkça görülmektedir. Clauson, 'buhar' anlamındaki *bu* kelimesine *buğ*'un (buğu) eski

formu olarak yer vermiştir (1972: 292a). *Bu-s ~ pu-s* ise ‘duman, sis’ anlamındadır (1972: 370b). *Buğ* gibi *bus < bus; bulı-t > bulu-t < bu-lı-t* gibi şekiller *bu ~ pu* ile bağlantılı düşünülmektedir. Tekin’in *bulut* kelimesinin sonundaki /t/ ünsüzünü çokluk eki olarak değerlendirdiğini de bu etimolojik örüntüye eklersek *bulu-t* ‘gökyüzündeki su / buz zerrelere’ demek olur ve *bu* köküne daha da yaklaşılmış olunur.

Nitekim H. Şirin de, *bulut* kelimesini detaylı olarak incelediği makalesinde bu kelimenin *bū* ‘buhar, buğu’ kelimesinden ayrı incelenemeyeceğini söylemektedir (2017: 382). Ona göre, Eski Türkçedeki *bū* ‘buğu’ adından *bur-* fiili türemiştir ve bu fiil ‘buhar çıkmak’ anlamındadır. *Bulut*’la ilişkili olan *çığ, tüpi, bug, bus, tuman* gibi kelimeleri *Türkçenin tengri kadar eski verileri* olarak sayan Şirin, makalesinde ayrıca şu sonuçları sıralamıştır:

Etü. *bug* ‘buhar; sis’; Etü. *būs* ‘pus’ (TTü., Kum., Nog. Şor. *pus*, Uyg. Tuv. *bus* vd.); Etü. *bur-* ‘buhar çıkmak; koku çıkmak’; Kumukça *bugak*, Karaçay-Balkarca *buvak* ‘kırağı’; Kzk., KKlp. *buldır* ‘sisli, bulutlu’, Krg. *buldur* ‘puslu; bulutlu’ vd. Bu türevlerin yanına Etü. *buzun* eklenmemesi için ileri derecede anlam değişmesi dışında bir sebep yoktur: *buz* (TTü., Az. Gag., Krm., Kum. *buz*, Tkm. *büz*, Yak. *būs, müs*, Özb., Uyg. Kzk., Krg. *muz* vd.) (2017: 380)

Bütün bu etimolojik bağlantılardan hareketle, Kazan’ın *burulup saralması*, bulut olmaya ilişkin hâller olarak yorumlanmış olmaktadır. Zira *saralma* da bulutla ilişkili bir hâle atıf olarak değerlendirilmeye uygundur. Metnin başka bir yerinde bu kelime *Ne çaklarda seher irte dan bulutı saralanda* (G.24b/9) şeklinde, seher yelinde sallanan taze otlardan da bahseden bir sabah manzarası tasvirinde görülmektedir. Üç çalışma da sözlükçelerinde bu kelimeye ‘sararmak’ olarak yer vermiştir, ama sabah tasvirindeki *sararmak*, ‘altın sarısı ışıklara’ bir göndermedir ve “sararıp solma” ile bir ilgisi yoktur. Sabahı tasvir eden *saralma*’ya dair güzel bir örnek *Koblandı Destanı*’nda görülebilir:

Tağ sargayıp atkanda

Şolpan juldız batkanda (Kuanışbayeva, 1998: 146)

Azmun’un yapmış olduğu yorumlamaya göre *saralma*, doğmakta olan güneşin şavkını ifade eder ve soylamanın girişinde olumsuz çağrışımlardan uzak, mutluluk dolu bir tablo söz konusu olur. Sabah gün doğarken bitki ve çiçeklerin üzerinde beliren çığ, etrafa yayılan taze kokular, altın sarısı ışıklar bu mistik sahneyi tamamlayan unsurlardır. Böyle bir tabloda Kazan, mutluluğunu naif bir şekilde anlatmaya çalışmış olmalıdır.

Evinin yağmalandığı boy'da Hak didârın görmüştür (D.24b/1) diyerek suyla söyleşmesini okuduğumuz Kazan'ın, bu kez kendisini bulut olarak tanımlaması, metnin lirik bir zeminde anlaşılmasını mümkün kılmaktadır. Bu yüzden Azmun'un *burulma'yı* ve *saralma'yı* olumlu olarak değerlendirişi, tutarlı bir yorum olarak görülebilir. Bu zengin çağrışımlı yorumda bizim şüphemiz, Kazan'ın bu ifadeye neden ihtiyaç duyduğunu sormak şeklinde ortaya çıkmaktadır. Bütün soylama boyunca bize ne kadar güçlü olduğunu, yer yer alaycı bir dil kullanarak anlatacak olan Kazan, neden en başta *hoş kokulu bir sis'e* dönüşmüş ve *saralmış* (sarı bir ışıkla parlamış) olarak karşımıza çıkmıştır? Epik metnin üslubundaki güçlülük vurgusu, bu naif ifadeyle ne şekilde beslenir?

Dağların ve bulutun kutsallıktan dolayı rahmetle ve huzurla yâd edilişi, soylama metninin havasıyla birlikte düşünülmelidir. Kazan güçlü, yırtıcı (ejderha göndermesi), en çetin şartların üstesinden gelici, başarılamayanı başaran ve bunun ödülleri toplayan bir kahraman olarak övünürken, en başta kendisini *bulut, çiskin ve duman* olarak övmüştür ve düğüm burada yatmaktadır.

b) Kıvrılmak, Sarılmak Yorumu

Quliyev de bu soylamanın ilk kelimelerini *buruldum ise sarıldım ise* olarak okumuş (2020: 60) ve kelimeleri yine “bulutun bir hâli” olarak değerlendirmiştir. Quliyev'e göre *burulmak*, bulutların hareketinin bir tarifidir. *Bulutların burulması* ile yağmurdan önce gökyüzünde bulutların kıvrımlar oluşturması, birbirine karışarak hareket etmesi anlaşılmalıdır.

Bu yorum için *bur-* fiilinin ‘döndürülüp bükülmek, kıvrılmak’ (Ayverdi, 2011: 429) anlamıyla düşünüldüğünü söyleyebiliriz. *Burmak* fiilinin bugün de yaygın olarak kullanılan anlamı ‘çevirmek’tir (Tekin et al., 1998: 87). *Buruk* Azerbaycan Türkçesinde ‘kıvrım’ demektir (Seydaliyev, 2007: 62). *Burulmak* ‘buruk düşmek, kıvrılmak’ anlamındadır. Yeni yazmada yayların kurulmasıyla ilgili *boynuz ilen burulanda* (G.4a/3) ifadesi geçmektedir ve bu da yayın kurulmadan önce dış kısmında olan boynuz aksamının yay kurulurken iç tarafa çevrilmiş olmasını ifade etse gerektir.¹² Ayrıca okun düz şekilde (ki bu ses çıkarmakla da ilişkilidir) gitmesini ifade eden *burulmayub dogrı çıkan ok ötkünü* (G.4a/4) ifadesi de vardır.

¹² Bu konuda Hacıyev, *Möhkem yayların teke boynuzundan düzeldilmesine işare edilir* demektir (2020: 15).

Bulutların burulması ilişkisinden hareketle olsa gerek hortum, kasırga gibi güçlü rüzgâr hareketleri ve sert doğa olayları için de *bur-* kökünden gelen kelimeler mevcuttur. *Burulğan, bururğan, burutğan* ve *burlağan* kelimeleri ‘girdap, dönen su’ anlamına gelen kelimelerden birkaçıdır (Öztürk, 2005: 202; Seyidaliyev, 2007: 62). Ayrıca ağızlarda *burqaç* kelimesi ‘girdap’ anlamında kullanılmaktadır. Anadolu’da kasırga ve hortumlara *buruk*, Kırgız Türkçesinde kar fırtınasına *burğanak* denilmektedir (Ögel, 2016: 398).

Quliyev’in burada SARALDWMYSH yazılışlı kelimeyi *sarıldım ise* olarak okuması da *burulma*’nın anlamıyla ilişkili bir tercih olmalıdır. *Sarılmak* ‘bir şeyin etrafına dolanmak, bükülmek’ (Axundov, 2006/4: 41b) anlamlarıyla *burulma*’ya yakın bir anlamdadır ve *bulut* teması ile uyumludur. Böylece *Kazan’ın burulması* da *sarılması* da bulut olmaya doğru bir dönüşüm, bir hâl değişimi olarak anılmış olmaktadır.

Burulup saralma’yı bulutla ilişkilendiren yorumlarda “yağdım ise yağmur oldum” demeye benzer bir şekilde *ise* bağlacı “hâl”i betimlemeye aracı olmakta ve *Kazan’ın dönüşümü* detaylandırılmaktadır.

c) Bozulmak Saralmak Yorumu

Rafraf da ilk kelimeyi kalın sıralı okumuştur, ancak dipnotta “Bir ihtimale göre *bozuldum, bozardım*” (2020: 46) kaydını düşmüştür. Metnin çağdaş Azerbaycan Türkçesine aktarımında yine bu ihtimali değerlendirmiştir: *Burulub saralıb (bozarıb saralıb?)* (2020: 79). *Bozarmak*, ‘bulutun kararması, bozulması’ olarak düşünölmeye uygundur ve bu kelimenin 12. soylamadaki *busalık* kelimesiyle ilişkisi ihtimal dâhilindedir: *Kay busalık erdemidür...* (G.16a/4).

Bir başka kalın sıralı okuma da Tulu’ya aittir. Tulu açıklamaya gitmeksizin ifadeyi şöyle nakleder: *Buruldumsa / burundumsa / saraldımsa* (2020:304).

Günlük kullanımda olan bir ifade olmadığından her araştırmacının bu kelimelere yaklaşımının farklı olduğu görölmektedir. Ancak genel olarak buluttaki hâl değişimleri yorumlara yön vermiştir.

Diğer İhtimaller

Bur- fiiline dair yukarıda sayılan etimolojik bağlantılarla anlamlı olabilecek bir ifade, *Altın Taycı* destanında bulunmaktadır. Ancak burada, *bulut olmanın* sebebi yorgunluktur:

Aran çula ak kır at / Dönüp dolaşmakta

Tuzlu teri ak bulut olup/ Açık gökyüzüne dağılmaktadır

Köpürmüş teri gök bulut olup / Mavi açık göğe yükselmektedir (Dilek, 2018: 84'ten Yılmaz 2013: 169).

Köpüklü teri bulutla ilişkilendiren bu ifade, Kâşgarlı Mahmud'un sözlüğündeki *ter burçaklandı* sözünü hatıra getirecektir (Ercilasun & Akkoyunlu, 2014: 602). Türkmencede de *burçaklama* 'terleme' anlamındadır (Tekin et al., 1998: 87). Böylece *burulmak* ve *bulut* arasındaki etimolojik ilişki daha karmaşık olmaktadır. Ancak elimizdeki metnin buradaki benzetimle bir paralelliği yoktur, buluta dönüşen Kazan'ın kendisidir.

Aslında yine iştikaktan yola çıkarak *burulma*'yı 'buruşmak' olarak değerlendirmek ve Kazan'ın yaşlanmasına yormak da mümkündür.¹³ Dahası, *uçmak* deyiminden hareketle *bulut*'u ölümün bir metaforu olarak değerlendirmek de imkân dâhilindedir.¹⁴ Kelimeyi *bürünmek* olarak alıp 'bulut kaplamak' anlamından hareketle başka bağlantılar kurmak bile mümkündür.

¹³ Ak saçlı kırışık tenli ihtiyarlığın buluta teşbih edilmesi anlamlı görülecektir. O zaman *burulma* ve *saralma* ten kırışmasının, zayıflamanın örtmeceli bir ifadesi olur. Böylece Kazan, yaşlansa da bir bulut gibi yükseldiğini söylemiştir şeklinde bir yorum yapılabilir. Nitekim 'yaşlanmak' *Dede Korkut Kitabı*'na göre bir erdemdir: *Yanakından akarursa baba yakışi* (G.23a). Fakat metnin bağlamından dolayı bu yorum sadece bir yakıştırma olabilir.

¹⁴ Düşünürsek "ölüm" bu tabloya uyarlanabilir. Nitekim Tekin, *Köl Tigin* yazıtının kuzey doğu yüzündeki 3. cümleyi *Köl tigin ö[zi?] kırk artuk[ı y]iti yaşınğa bulut bust[adı?]* şeklinde okumuş ve *busta-* kelimesini sözlükçeye 'bağırmaq, kükremek' anlamlarıyla almıştır (1968: 237, 322). Buna ilave olarak kendisine danıştığımız Sertkaya, "*busta- fiilinin Hakas Türkçesinde pusta- şeklinde yaşadığı*" bilgisini vermiştir. Şirin de *bulut olma*'nın ölüme dair bir metafor olabilmesi hakkında Yong-Song Li'nin okuyuşuna yer vermiştir: Li, *Kül Tigin özi kırk artukı yiti yaşınğa bulut boltı* "Kül Tigin'in kendisi kırk yedi yaşında bulut oldu (vefat etti)." olarak okuyup anlamlandırmıştır (2008: 214-215). *Radloff Atlası*'na dayanan bu düzeltme önerisi ilgi çekici ve düşündürücüdür" (2013: 374). *Günbed* yazmasının Kazan Bey'in ölümünü haber vererek bitmesi (*Gazan kimi koçak igid dünyâdan geldi geçdi*) ve ölen kişilerin ruhlarının "uçtuğunun" söylenmesi, "bulut ve ölüm" ilişkisi üzerine anlamlı bağlantılardır. Fakat bu soylama için ölüm metaforu da ancak edebî bir yakıştırma olabilir.

Her yorum da çeşitli dayanaklar bulabilir. Her ihtimalde de göze çarpan, güçlü bir müraât-ı nazîr (tenasüp) sanatı ile iştikak sanatı olacaktır. Kelimelerin akrabalığı ve birbiriyle doğrudan ilişkilendirilebilmesi, *burulma* kelimesini birçok açıdan değerlendirmeyi mümkün kılmaktadır. *Burulmayı* takip eden *saralma* da yine bulutla birlikte anılmış bir kelime olarak bu yorumlara kuvvet vermektedir. Oysa Kazan'ın *burulma* ve *saralmasını* fizikî bir hâl veya tahavvül olarak değil bir duygu durumu olarak düşünmek en kolayıdır.

Bizim çalışmamıza göre *burulmak* okuyuşu doğrudur. İkilemedeki ses uyumu da bu okuyuşu güzelleştirir. Fakat tahlil çalışmamızda *burulma*'nın *bulut* ile ilişkisini köken ilişkisi olarak düşünmek yerine duygu bağlantısı olarak almayı ve *bulut*'un hangi duyguya karşılık olabileceğini düşünmeyi teklif ediyoruz. Buna göre *burulup saralmak* “kırgınlık, gazap” hâlini tarif eden, etimolojik kanıtları da olan bir ikilemedir. *Bulut olmak* da “gürlemek” ilişkisiyle bu kırgınlığın neticesi veya remzi olmaktadır. Bulutun fizikî halleri bu kelimelere yoracağımız anlam değildir, çünkü *ise* bağlacı burada bulut olmaya bir şart sunmakta, yani sebebi işaretlemektedir.

C. Burulmak ve Saralmak

Burulma, mecaz olarak “hoşnutsuzluk” anlamında kullanılan bir kelimedir. Sözlüklerde ‘alınmak gücenmek’ şeklinde mecaz anlamına rastlanabilen bu kelimenin ağızlarda ‘darılmak, küsmek, somurtmak’ anlamı bulunmaktadır (Güncel Türkçe Sözlük). Türkmence sözlükte bu kelime ‘kapis yapmak, nazlanmak’ olarak alınmıştır (Tekin et al., 1998: 88). Ege ağızlarında ‘somurtma, yüzünü buruşturma’ anlamında kullanılan kelime ise *burutma*'dır. *Yüzünü buruşturma* deyimi ile ilgisi açık olan bu ifadenin ‘hoşnutsuzluk’ anlamı, *burkulma* kelimesinde de sezilmektedir. Clauson'un *burk-* fiiline verdiği *yüzi burkurdı* örneğinde de bu anlam görülecektir (1972: 361b). *Burkuldama*'nın ‘gürlemek, kırgın hâle gelmek’ anlamını ise Arat nakletmektedir (1991: 342).

İkinci kelimemiz olan *saralma*, “sarı renk almak” anlamında olup (Axundov, 2006/4: 38b) Türkiye Türkçesine *sararmak* olarak ulaşmış kabul edilmektedir (DS: 601) Yeni yazma ile ilgili çalışmaların sözlükçelerine de bu şekilde “sararmak” olarak alınmıştır.

Fakat buradaki *saralma* ile *sararma* gerçekte aynı kelimeler midir? Renk anlamı olan *sarığ+ ar-mak > sargarmak > sararmak* ile “çevirmek, dolanmak” anlamı olan *sar-(ı)-l-mak > sarılmak* (Bk. Gülensoy, 2018: 598-599) kelimelerinin birbirine katıştırıldığını söyleyebiliriz.

Sarmak fiilinin “kızmak, çıkışmak, sertlemek, sert söz söylemek” anlamını Gülensoy aktarmaktadır (2020: 598). Kelimenin ağızlarda “köpek havlamak, saldırmak” (DS: 3547) anlamı da bulunmaktadır. Clauson benzer anlamları *sars-* (bk. *sarsı-*) maddesinde sıralamıştır. *Sarsı-* fiilinin “kabalaşmak, sertleşmek, kaba bir dil kullanmak” anlamını vermekte, ayrıca “kaba, sert, haşın” anlamındaki *sarsıg* için *sarsıg söz, sarsıg gönüllü* örneklerini kaydetmektedir (1972: 854b). “Sertleştirmek, kabalaştırmak” anlamını verdiği *sarsıt-* için ise “sert davranmak” anlamında *Ol anı sarsıttı* örneğine yer vermiştir. Bu bağlantılar *sar-* kökünün “sertleşme, kızma” anlamını *burulma saralma* ikilemesinde düşünmemizin etimolojik temellerindedir.

Böylece iki kelimeyi yan yana getiren ilişkinin “sarı” rengi ile veya “çevrilmek, kıvrılmak” ile ilişkili olmadığı anlaşılır.¹⁵

Ekleme gerekir ki *sararmak* da duygu durumlarıyla ilişkili olarak kullanılır (Şemsettin Sami, 1989: 802) ve *sararma*’nın da ‘çok kızmak’ anlamı vardır. *Kızarmak* gibi *sararmak* ve *sapsarı kesilmek* deyiminin bu anlamda kullanılmasının edebiyatımızda örnekleri görülmektedir.¹⁶ Ancak bizim kelitemiz *sarı* ile değil *sar-* fiili ile ilişkilidir.

¹⁵ Dîvânü Lugâti’t-Türk’te sarılma kelimesi geçmektedir. Ercilasun-Akkoyunlu’nun çalışmasında *Er erildi sarıldı* “Adam kederden dolayı sarsıldı ve kendisini suçladı” (2014: 97) örneği bulunurken Bozkurt’un çalışmasında ise *Beg açar erildi sarıldı* “Bey ona kızdı” (2016: 399) örneği bulunmaktadır.

¹⁶ Bu konuda Ömer Seyfettin’in eserlerinde örnekler hayli çoktur. Yazar birçok yerde *sararma*’yı ‘çok kızmak’ anlamında kullanır. *Pembe İncili Kaftan*’da ve *Diyet*’te en can alıcı sahneler “kızardı, sonra sarardı” sözleriyle bağlanmaktadır:

Ayağı öpülmeyen şah, gazabından sapsarı kesildi. (...) Muhsin Çelebi, kaba Türkçe nutkunu bağırdıkça, Farsça bilmeyen şah kızarıyor, sararıyor, morarıyor, elinde heyecandan açamadığı mektup tir tir titriyordu ... (Bütün Hikâyeleri 3: 21-22)

Koca Ali yine karşılık vermedi. Acı acı gülümsedi. Kızardı. Sonra birden sarardı. Hızla döndü. Bilediği satırların en büyüğünü kaptı. (Bütün Hikâyeleri 6: 22)

Birbirlerini görünce ikisinin tekrar kan beyinlerine çıktı; yüzleri sarardı, dudakları morardı. (Harem: 2)

“Kızmak” anlamındaki *sar-* kökünden edilgen bir fiil olan *sarılmak* türemiş olmalıdır. Bu da *burulma* ile bir ikileme oluşturmuştur. Tahmin edilir ki bu ikilemeyi oluşturan iki fiil, bir anlam benzerliği ilişkisiyle bir araya gelmiş ve anlamlı bir yapı oluşturmuştur.¹⁷ Bu anlam ilişkisi ise “kızmak, köpürmek, öfkelenmek” anlamıdır. Bugün her iki fiil kısmen bu anlamını kaybetmiş gibi görünse de bizi bu ikilemeye götürecek iki tanığımız vardır.

i. Eski bir ikileme: *Burk Sark Etmek*

Elimizdeki metnin anlamına bizi en çok yaklaştıracak ifadeleri Arat’ın *Eski Türk Şiiri* eserinde görmekteyiz. Eserde iki ayrı şiirde *burk şark* ikilemesi geçmektedir (1991: 72, 140)¹⁸. Arat’ın aktardığına göre *burk-şark* ikilemesini Yuhadin şu örnekte ‘kızmak, gazaplanmak’ anlamında almıştır: *Burk-şark etip uruşa ketti. “Kızarak çıkışmağa başladı.”* (1991: 341-342).

Bu örnek açıkça bizim *burulma* ve *sarılma*’da olduğunu düşündüğümüz anlamı vermektedir. Arat, ayrıca şu bilgileri de nakleder:

burkan şarkan “gürültü patırtı, *burk şark* tüşüp ıylamak “bağıra çağıra ağlamak”, *burkanda-* “gürültülü hale gelmek”, *k. burkandan-*, *burkak*; *burkakta-*, *burkulda-*, “gürlemek, kızgın hâle gelmek”. (*kirgen buuraday burkuldayt* “kızgın deve gibi gürlüyor”, *burkura-* “yüksek sesle ağlamak” Radloff, Wb. *burk* (Kazak) “kaynarken suyun çıkardığı ses” (*Su burk kılıp kaydadı*) *burkura-* (Kazak) *burkulda-* (Kazak), *purkura-* (Tel.) *porkura-* (Tel.) (1991: 341-342)

Bu bilgilerden sonra Arat, *şark* kelimesinin *ses çıkarmak*’la ilgili anlamlarını sıralayıp, metinde geçen *burk şark* ikilemesini ‘ahensizlik, şöyle böyle’ anlamlarında değerlendirilmiştir. Fakat Sertkaya’dan aldığımız bilgiye göre Arat’ın *burk şark* okuyuşunu *Zieme burk sark* olarak düzeltmiştir (1991: 164) ve bu

¹⁷ Benzer bir ikileme örneği olarak Uçar’ın yazısına bakılabilir (2019). *Er-* ve *bar-* fiilleri, *bur-* ve *sar-* fiilleri gibi anlamca örtüşmektedir. Burada yazar *er-* fiilindeki “var olmak” anlamının *bar-* fiilindeki varlığını sorgulamıştır. Nitekim *var-* fiilindeki “var olmak” anlamı, Rize ağzında “... (s)ı *varan*” şeklinde kalıp bir ifadeye yaşamaktadır. Örn. *Derdi varan (olan) çeker. Evladı varan neyler vs.* gibi...

¹⁸ Bunlardan ilki: *Burk sark kılıp on edgüsin men An-tsang özüm / Buyan küsüş öze konmuş takşut başlandı (9/7-8)* “Burk sark edip, onun on iyiliği üzerine ben An-tsang / Sevap için bizzat koşmuş olduğum bu parça başlandı.” İkincisi: *Burk sark kılıp ugulugsuz uluş idigin / Bun orunu birer kogda büdürü idelim (13 C/103-104)* “Burk sark ile yapılamayan /tanzim edilemeyen memleket nizamını temelini, her noktada hep birlikte tanzim edelim.” İkinci beyitteki *burk sark* ikilemesi “gürültü patırtı” gibi bir ikilemeye paralel düşünülmüş gibidir.

ikileme (hendiaduin) ‘kızmak, gazaplanmak’ anlamıyla elimizdeki *burulma saralma* kelimelerini aydınlatmaktadır: *bur- sar- → bur-u-l-du-m sar-a-l-dı-m*.

Bur- kökünün bu şekilde *kaf* ile ek alması (*bur-k*), kelimenin kalın sıralı okunacağına da işarettir. Böylece bu kelimeler çok eski bir deyim olarak teşhis edilmektedir.

ii. Günbed Yazmasında bir deyim: *Bura Sara*

Günbed yazmasının dördüncü soylamasında karşımıza çıkan *bura sara* ifadesi, *bur- sar-* ikilemesiyle ilişkili olarak düşündürücüdür:

Bura sara çapar olsan düşmana yügürük yeter

At yetürse düşmanı polad keser (G.4a/2)

Buradaki *bura sara* ibaresi için sayfanın kenarına şu not düşülmüştür: *Bura sara sağa sola demek ma’nasındadır*. Araştırmacılar hâşiyede verilen bu anlama sadık kalmıştır: Azmun (2019: 69), Ekici (2019: 160), Asker (2019: 23), Hacıyev (2019: 15), Serrafi et al. (2019: 194) ve Rafraf (2020: 20). Sadece Shahgoli et al. bu ibareyi *bura sara çapmak* şeklinde bir deyim olarak alıp ‘sağa sola dönüşler yapmak’ anlamını şüpheli olarak vermiş (2019: 236), Quliyev ‘kıvrılarak’ şeklinde yorumlamış (2019: 40), Rafraf “ardıcıl olmak” anlamını ilave etmiş (2020: 94), Tulu ise cümleyi *Sağa sola / bura sara /akın olsa* (2020: 266) diye yazmıştır.

Bura sara’nın “çevire döndüre” şeklinde de anlaşılması mümkündür fakat nedense bu şekli deneyen yoktur. Ama ifadenin ‘sağa sola’ olarak alınması da cümleye bir rastgelelik ve kararsızlık anlamı katmaktadır. Düşmana –en hızlı şekilde- yetişmek için atı neden sağa sola koşturmalıyız? Burada en fazla “çevire döndüre” at ile manevra yapmak kast edilmiş olabilir.

Peki ya hâşiyedeki not, unutulmuş bir kelimeye biçilen yeni bir anlamdan ibaret ise?

Rzasoy da bizim gibi bu soruyu sormuş, kitaptaki notun koyduğu blokajı aşabilmiştir. Fakat ne yazık ki bu defa da sehven atlanan, unutilan bir harf, yazarı bambaşka bir yere, *tın bura, tag bura* gibi bağlantılarla *bura*’nın *börü* ile eşleştirilip şamanla ilgili görüleceği ve sonunda “at” anlamında işleneceği uzak bir noktaya taşımıştır. *Nun* harfinin yazıdan düşürülmesiyle *bura sara*, cümlelerin öznesi olmuştur (2020:134; ayrıca bkz. Hacıyev 2019: 14).

Biz bu ibareyi *burk sark* deyimi paralelinde ele almayı deneyelim. O zaman *bura sara* ikilemesini ‘kızdırarak, *ağzını köpükendirerek*, şiddetli bir şekilde’ anlamında düşünme ihtimali belirmektedir. Birbirine bağlı olarak bu üç ikilemeyi çok basit bir açıklamayla şu şekilde sıralayabiliriz:

burulma saralma	kızma, köpürme	geçişsiz fiil (öznenin kendisi kızıyor)	<i>buruldum-ise saraldım-ise...</i>
burk sark etme	kızma, köpürme	geçişsiz fiil (öznenin kendisi kızıyor)	<i>burk sark edip uruşa ketti.</i>
bura sara	kızdıra köpürte	geçişli fiil (özne “at”ı kızdırıyor)	<i>bura sara çapar olsan...</i>

Metinde *bura sara at koşturmak* düşmana yetişmenin, *düşmana yetişmek* de düşmanı *polatla kesme*’nin şartı olarak sunulmuş olmalıdır: “(Atı) *bura sara koşturursan hızlı at düşmana yetişir. At yetiştirirse düşmanı kılıç keser.*”¹⁹

Koşmak anlamına gelen *çapmak*, daha çok “at koşturmak” anlamıyla karşımıza çıkmaktadır. *Yügürük* de (yüvrük, yüğrük) hızlı koşan, çevik atlar için kullanılan bir tanımlamadır (Tekin et al., 1998: 713). Kumuk Türkçesinde *yügürük at* için kullanılan şu atasözü, soylamadaki ifadeyle oldukça benzer bir sahne sunar: *Atın yügürük busa barandan korkma. “Atın yügürük olsa düşmandan korkma.”* (Güllüdağ, 2002: 165). Bu yüzden ilk cümleden atı dışlayamayız.

Bir düşman kovalama sahnesinde ‘atı şiddetli bir şekilde, adeta bağırtarak, coşturarak koşturmak’, ‘sağa sola koşturmak’tan veya ‘atı sağa sola koşturmak’tan daha anlaşılır bir harekettir.²⁰

¹⁹ Azmun’un çevirisinde *yögürük* kelimesi at ile ilişkili olarak düşünülmemiştir: “Sağa sola koşturman gerekiyorsa düşmanı ancak hızlı olan yakalar.” (2019: 69). Ekici’nin “Sağa sola at koştursan düşmana yügürük yeter. At yaklaştırsa da düşmanı çelikten kılıç keser” şeklindeki çevirisinde “de” bağlacı, metnin anlamını farklı bir istikamete çevirmektedir. Kanaatimizce metnin anlamı şu şekilde belirginleşebilir (çeviri değildir): *Koşturmasını bilirsen düşmana at yetiştirir (bu kolaydır). Düşmana yetişince de artık düşmanı kesmek kılıca zor değildir.* İlk cümlede ata binecek yiğidin hüneri, ikinci cümlede atın düşmana yetiştirmesinin önemi vurgulanmıştır. Soylamanın devamında da *katı yaylar* için “bilek”, *ötkün oklar* için de “parmak” marifeti övülmektedir. *At binenin kılıç kuşananın* sözü bu parçaya uygundur.

²⁰ Atı bu şekilde koşturmanın, günümüzde motosikleti “bağırtarak” sürme olgusunun arkaik şekli olduğu akla gelebilir. Ümid ederim bir ilgisi yoktur.

Aşağıdaki anlatımlar, atın savaş meydanında nasıl koştuğu veya koşturulduğu (*çapıldığı*) hakkında fikir verir. Nitekim savaş filmlerinde at koşurma sahnelerinin atlanmayan bir ayrıntısı olarak bu durum gözlemlenebilir. Örneklerde *acı köpük* ve *taban kızması* ile atın koşması birlikte anılmaktadır:

Arpa verüb sahlâyanda bedev atlar er kanatı, günü gelse, demi düşse arhu dağdan arhu dağa sıçratmasa, acı köpük kan terlere baturmasa, arpa verüb sahlâyanda bedev atlar neye yarar, neye yarar? (G.7b/11)

... yanaşanda kıkıranda, önce gelür, öncil alur, er elinden cılav darta, köpük saçar, daban kızar, göz çerelür, dağ gözedür, iyesini sağınduğu yerlerine yetürür, ol meydandan çıhar, koymaz (G.11b/10).

... savaş günü at güçlüsi, yanaşanda, kıkıranda, ön olanda, önce gelür, öncil alur, er elinden cılav darta, el ganime yetürür, yügürük aşı bedev soyı. (G.15b/2).

Savaşma ile ilgili bir hareketin abartılı bir şiddetle yapılmasına dair övgüler, *Dede Korkut* metinlerinin üslubuna yabancı değildir. *Katı yay çekilince kabzanın ayrılması* (G.9b/6), *eğini bek demür donun sökülmesi* (D. 66b/9) gibi örnekler, savaşa atılmadaki gözükaralığı örneklerdir. *Er malına kıymayınca adı çıkmaz* (D.3b/11), *Dede Korkut*'un başlıca öğütleri arasındadır.

Bura sara'yı da *bur- sar-* etimolojik örüntüsü içinde ve *köpürmek* ile ilişkili olarak değerlendirmek metnin ifade kapsamına yakışacaktır. En azından bu ifade üzerine bir soru işareti koymak gerekir.

Sonuç olarak 17. soylama başlangıcında geçen *burulup saralma* ifadesinin bir kızma, gazap duygusuna karşılık gelmesi konusunda elimizde *burk sark* ve *bura sara* ikilemeleri vardır. 'Bulut olmak' da *burulup saralma*'nın 'gazap etme' anlamına uygun bir "teşbih" unsurudur. Bulut olmak, çalışmamıza göre bir dönüşüm hikâyesi değildir, bir 'hiddet' betimlemesidir. Günümüz algılayışında bulutun yağmurdan dolayı hüznü çağrıştırması, eski Türk düşüncesinde buluta atfedilen 'yiğitlik' anlamına ve 'esip güreleme' fiiline aykırıdır. Buna ilave olarak burada bulutun bir rahmet ve bereket kaynağı olarak anılmadığını da söylemeliyiz. *Kazan*'ın bulut teşbihi, bulutun korku salan gücüne bir atıftır. Güç ise, korku salmadaki etkisiyle ölçülmektedir.

D. Bulutun Sembolik Anlamı: Kızdığında Bulut Olmak

Kazan'ın *burulup saralması*, kızması, gazap etmesidir. Böylece Kazan kendi kahramanlıklarını anlatacağı bu soylamayı bir meydan okumayla açmakta, bulut gibi kararıp gürlendiğini, düşmana korku salıp onları bunalttığını söylemektedir. Bulutun insanlara bir tehdit olan gücünü kendi vasfı olarak sayan Salur Kazan, “gazap ettiğinde” (veya *acığı tutanda*) neler olacağını bu şekilde duyurur. Böylesi bir meydan okuma, bizi görkemli bir kahramanlık anlatısına hazırlayacak ortamı sunar. Bu metni yorumlarken, *ise* bağlacının sağladığı eksiklenmeme, büyüklenme ve umursamama edası da önemli bir ayrıntı olarak Kazan'ın hükmedici üslubunu tamamlamaktadır. Bu söyleyiş hususiyetinden dolayı, metni günümüz Türkçesine aktarırken anlamın aynı şekilde muhafaza edilmesinin zorlaştığını da söylemek mümkündür.

Dikkate değer bir ayrıntı da Kazan'ın “gökyüzünde” bulut olmasını takip eden ifadelerindeki “yönelme” ifadesidir. Yönelme ifadesi, anlatıma “yerini bulma” havası katmaktadır. Bulut olan Kazan, alçak yerler-*de* değil alçak yerler-*e çiskin* olmaktan, dağ başın-*a duman* olmaktan söz eder. Bu ifade “baş-a belâ olmayı, düşmana duman gibi çökmeyi” andıran bir ifade tarzı olarak cümlenin tehdit havasını kuvvetlendirir. Özellikle “yüce dağlar başına duman olmak” başlı başına bir iktidar, bir büyüklenme ifadesidir.

Kazan'ın bulut olmasının neden bir gazap duygusuna karşılık geldiğini söylemek için sırasıyla üç konuyu daha açmaya ihtiyaç vardır: Birincisi, korku, güç ve öfke arasındaki ilişki, ikincisi bulutun bir öfke sembolü olması, üçüncüsü ise Kazan'ın bulut ile vasfedilmesinin örnekleridir. İlk ikisi bulut metaforunun genel çerçevesini tanımlamak işlevindedir. Üçüncü konu ise bulut olmayı niçin bu şekilde anlamlandırmış olduğumuzun en temel dayanağını tanıtılmaktadır.

1. Korku Salmak ile Güç Arasındaki İlişki: Öfkenin Övgüsü

Üstün güçler, eski çağların bilincinde insanlara boyun eğdiren, itaat ettiren güçler olarak tanınmaktadır. İtaati sağlayan en temel duygu ise korkudur, dehşet duygusudur. Üstün güç, etrafa dehşet saçan, kontrol edilemeyen, ölçüsüz şekilde şiddet gösterme gücüne sahip varlıklardır. İnsanların durdurulamayan ve “ehil olmayan” bir güç karşısında hissettiği korku, bu korku kaynağına karşı bir hayranlığı da beslemiştir. Aslan, kaplan, kurt gibi yırtıcılar gibi bulut da, aynı

koru ilişkisiyle bir üstün güç sembolü olmuştur. Büyük destan kahramanları, insanlara boyun eğdirme, düşmanı dize getirme konusunda bu heybet sahibi, ihtişamlı yaratıklara teşbih olunmaktadır.

İktidar için korku, insanın yönetilmesi için birinci vasıta²¹ Bu yüzden iktidar, aynı zamanda bir korku sembolü olma çabası içindedir. Bu konuda Cengiz Han'ı tarihteki önemli bir örnek olarak sayabiliriz. Birçok tarihçi Cengiz Han'ın başarısını, uyandırdığı dehşet duygusuyla, yayılan katliam haberlerinin yol açtığı psikolojik etkiyle yorumlamaktadır. Bu korkuyu bir kez uyandırdıktan sonra zafer kaçınılmaz olmuştur. (Bu konuda bk. Durak, 2014). Destan metinlerinde de kahramanlar, merhametli yönlerinden daha çok dehşet salan yönleriyle anılmaktadır. Özellikle *Günbed* yazması, kahramanların dehşetle ilişkilendirilmesinde çok can alıcı sahneler sunmaktadır. Kahramanların vasıflarının sayıldığı 9. soylamaya bu konuda müracaat edilebilir. Bir kalenin ne şekilde fethedebileceğine dair bir bakıma taktikler veren bu soylamada *Kadir Tanrı gölgesi* olarak anılan Bayındır Han şu şekilde de övülmüştür:

Yeri getir deyende ötkün²² sözli

Hay demedin baş götürür yüz cellâdlı (G.12a/9)

Salur Kazan için de

... kavatlara kan utdurub ceza veren

kaynar deniz kursaklı, kara pulâd yalmanı

sür cidanın cibiri, katı yaylar kabzası

(...) al kayada ala kaplan enigüniñ diskirgeni

Gür mişenüñ kollarında²³ kakan aslan eniginüñ högürgeni

kayış dilli kurt eniginüñ kapkuncısı (G.12b/1)

²¹ Devletin kültürümüzde “baba” olarak görülmesi, yönetime (iktidar olmaya) yapılan bir vurgudur. Toprak ise besleyici, koruyucu, şefkatli rolüyle bir anadır. Bu değerlendiriş toplumsal cinsiyet kalıplarıyla anlamlı olmaktadır.

²² Ötkün oklar çıkardığı ses ile düşmana dehşet salan ıslıklı oklardır (bk. G.4a/4; *burulmayub doğrı çıkan*). Buna göre *ötkün söz*'le Bayındır'ın "gürlemesi"nin dehşet salıcılığı vurgulanmış olur. Günümüzde ıslıklı ok geleneği yaşatılmakta ve İstanbul'da okçuluk festivallerinde yüzlerce okçunun aynı anda ok attığı “ses getiren” gösteriler düzenlenmektedir

²³ *Kef*'le yazılan bu kelimenin okunuşu ihtilaflıdır. Ekici *göllerinde* diye okumuştur (2019: 75).

şeklinde övgüler sıralanmış, kahramanın savaşçılığı ve saldırganlığı kaplanla aslanla özdeşleştirilmiştir.²⁴ Aynı metnin devamında Kıyan [Selçük] oğlu Deli Dünder da *ürkü salmak, tepüp almak, er böğürtmek* gibi dehşet ifadeleriyle anılmıştır:

Minkışlak'ı içine ürkü salan
Lezgi-yilen Dâgîstân'a tûfan salan
Demürkapı Derbend'i tepüp alan
tepdüğünde ganîminden kayıtmayan
yarma kabak cidasını ucında er böğürden (G.13a/1)

Yiğitlerin takdim sözlerinde bunun gibi örnekler çoktur. *Kıyan* ve *Boğaç*, adlarıyla doğrudan dehşetle ilişkilendirilen *Dede Korkut* kahramanlarıdır.²⁵ Bütün bu övgülerle vurgulanan, kahramanların güçlü ve dolayısıyla korku salan olmasıdır. Geçmişten günümüze birçok devlet için kartal, ejderha gibi vahşi hayvanların millî sembol olarak kullanılması, korku salmayı ifade eden sözlerle marşlar oluşturulması, korku-iktidar ilişkisine dair en bilinen örneklerdendir.

Birçok destan kahramanının savaşçılığın bir övgüsü olarak *Deli* adını alması da ki bu soylamada *Kazan*'ın eski adının *Deli Dönmez* olduğunu öğrenmekteyiz, bu güç tasavvuruyla ilişkilidir. *Deli* olarak anılan kahraman, taşkın hareketleriyle etrafa dehşet saçarak, bilinen kuralları alt üst eder (Haznedaroğlu, 2020a: 174-175). Kahramanın ehil olmaması, vahşi olması, yeme içme ve uyuma davranışlarındaki ölçsüzlük ile de ortaya konulmaktadır. Yedi gün boyunca uyuma (D.137b/12), on koyun ile doyamama (*toksan koyun dovgalık on koyun öyünlük yetmeyen* T.O. 1/37), bir güçlülük vurgusu olarak zikredilir. Beşerî ihtiyaçlardaki bu ölçsüzlük, kural tanımazlık ve dizginlenemezlik, kahramanların boyun eğdiren vafına

²⁴ Bu özdeşleştirmede *eniği* ifadesi 'mensup olmak' ile ilgili bir anlam taşısa gerektir. *Aslan eniği yine aslandır.* (D.23a/4) Kahraman bazen aslan, bazense aslan yavrusu olarak anılır. Ejderha ile savaştığı boyda *Kazan*'ı Lala Kılbaş bu ifadelere benzer şekilde övmüştür (G.28a/8).

²⁵ Tulum'un önermelerine göre birçok *Dede Korkut* kahramanının adı "kan dökmekle ilgili" bir buyruktan gelmektedir: *Bük, düz > Bügdüz, Er yüz > Erüz, Sal, vur > Salur vs.* gibi (2015). Ancak özellikle *Sal-vur* şeklindeki etimoloji sağlıklı görülmemektedir. Oğuz'un 24 boyundan biri olan *Salur* adı, *Azmun*'un verdiği bilgiye göre "hareketli, saldırgan" anlamındaki *Salgur*'dan gelmektedir. Kırzioğlu, *Topkapı Oğuznamesi*'ndeki SALWR yazılışlı kelimeyi *Salvur* şeklinde okumaktadır (2020). Bu Oğuzname metninde kelime bazen de SALYR şeklinde yazılmaktadır (34. satır).

önemli katkılar yapan hususlardır. Ölçsüzlük, bilinmezlik, dünya üzerinde bir denge arayan insan bilinci için ürkütücüdür.

Boyun eğdirmek, korku salma gücüne bağlandığı için, bir yiğidin övgüsüyle ilgili benzetmelerde öne çıkan duygu da öfke ve heybettir. Halk dilinde de “dellenmek” öfkelenmek anlamındadır. Öfkenin ve kahramanın öfkelenmesinde ortaya çıkacak gücünün, destan kahramanlarının önemli bir vasfı olarak övgü konusu edildiği görülmektedir.

Öfkenin methedilişini, kahramanın arzu(lama) gücünün bir uzantısı olarak değerlendirmek mümkündür. İstediginde “çok isteyen”, önünde engel tanımayan kahraman, istemediginde de çok yıkıcıdır, ezip geçme kudretine sahiptir (Kanturalı örneği). Kahraman kahretme kuvvetiyle kahramandır. Böylece bütün intikamını almakta, bütün saldırılara karşılık verebilmektedir. Öfkenin övgüsüne dair

Acığı dutanda kara daşı kül eyleyen... Kara Göne (D.31b/10) ile;

Acığı dutanda bıyıklarından kan çıkan, bıyığı kanlı Bügdüz Aman (D.33a/5)

örnekleri verilebilir. Bügdüz Aman'ın bıyığının kanlanması *Günbed* yazmasında daha ayrıntılı verilmiştir: *Hayhıranda bıyıqlarınuñ dibinden bugdâ daneli kan daşlanan.* (G.14a/6).

Acığı tutanda ifadesi ‘hiddeti tutunca, öfkesi kabardığında’ diye çevrilmektedir (Ergin, 1971: 117; Tulum & Tulum, 2016: 19) *Dede Korkut Kitabı*’nda *acığı tutmakla* ilgili sahneler çoktur (Bk. D.31a/13, D.39a/9.). Yeni bulunan yazmada da birkaç yerde aslan için *acıklı aslan* ifadesi geçer ve buradaki *acıklı* da ‘öfkeli, kızgın’ anlamında anlaşılır (Azmun, 2019: 74; Shahgoli et al. 2019: 228).²⁶ Altay destanlarında da kahramanlar için ‘öfkelenmek’ anlamında *açırganmak* tabiri geçmektedir. Aslanın kızması, yelederini kabartıp kükremesi şeklinde bir tabloyu resmeder. Büyük kahramanların heybeti de bu yüzden aslanla birlikte anılagelmektedir. Burada öfke, başka her çeşit duygunun ve aklın da önüne geçen kuvvetli bir duygudur. Öfkenin akla, mantığa, beden sınırlarına (ve kalbin isteklerine de) galebe çalması, kahramanların en çok takdir edilen vasıflarındadır. Öfke duygusunun aslanla birlikte anılmasına şu şiir iyi bir örnektir:

²⁶ Ekici, bu kelimeyi ‘aç aslan’ olarak çevirmiştir (2019: 172).

Öpkem kelip uğradım / Arslanlayu kökredim

Alplar başın togradım / Emdi meni kim tutar (Ercilasun & Akkoyunlu, 2014: 62)

Öfke gücü, kahramanın savaşabilme kabiliyetidir, düşmanı kahretme kudretidir. Bu yüzden övülür ve bir erdem olarak sunulur. *Şan Kızı Destanı*'nda *Hiddetlendiğinde sadece tek bir bakışla öldürebilen kudretli Alp Baris saf dilli bir devdi.* denilmektedir (Nurutdinov, 1991: 48). Öfkeli olmanın iyi olmaya zıt bir değer olmaması bugün olumsuz anlamda kullanılan bazı kelimelerin de geçmişte övgü sözü olarak kullanılmasını açıklar (boğa, deve, zorba vs.).

Koblandı Batır Destanı'nda Koblandı, rakibi Kazan'ı tehdit ederken metnimizde *Kazan'ın bulut olmasını* anımsatacak bir ifade kullanmaktadır:

Betimnen kahar şığadı

Jañbırlı karday aralas

“Yüzümde kahır ifadesi var. Yağmurla karışmış kar gibi.” (Kuanışbayeva, 2002: 175).

Destan kahramanlarının sakin olması, öfke göstermemesi, destanın hedeflediği temel duygulara ve çatışma kurgusuna aykırı olacaktır. Yukarıda örneklediğimiz takdim sözlerinden, büyük kahramanların öfkelendiklerinde veya kızdırıldıklarında mutlaka çok sert ve görkemli bir karşılıkta bulunmaları gerektiği şeklinde bir hüküm de çıkarılabilir. Bir hamlenin yapılmasını gerektiren bir durumda gereken hamleyi yapmamak, her ne sebeple olursa olsun olaylara en güçlü karşılığı vermemek, gücünü ortaya koyamamak demektir. Gücünü ortaya koyamamış olmak ise *başına kakınç, yüzüne tokunç* edilecek bir meseledir.²⁷ Destan kahramanları böyle bir durumu kabul edilemez bulurlar.

Dede Korkut metinlerinde öfkenin yutulmasının veya ortaya çıkan bir intikam durumuna karşı hemen mukabelede bulunmamanın erkekler için erdem olarak sunulduğu bir tablo görmek zordur.²⁸ (*Bay Büre oğlu Bamsı Beyrek* hikâyesi bu konuda bir istisna olarak ayrılabilir.) Temel amaç düşmanı sindirmektir ve sükûnet buna uygun bir zemin olarak görülmeyecektir. Kahramanlığın örnekleri

²⁷ Bu fikri özetleyici bir tablo Kanturalı hikâyesindedir: *Baba! Bu sözi bana dimemek gerek idün. Çünkü didün, elbette varsam gerek. Başuma kakınç, yüzüme tokunç olmasun.* (D. 89b/4)

²⁸ *Dede Korkut* hikâyelerinin kadın kahramanları bu hususta farklıdır. İntikam ve karşılık verme misyonları geri plandadır. Akılcı davranır, tedbir alır, üzülür, ağlar, kızdıklarında ise *kargış* ederler. Onlardan beklenen, sakinleştirmeleri veya geride durmalarıdır. *Deli bahadır* olmamalıdır. Selcen Hatun bile şöyle der: *Uyarmak benden, savaşuban hüner göstermek senden* (D.98b/2). *Öğinür-ise er öğinsün, aslandur* (D.101a/3).

de bu yüzden sükûneti temsil eden, narin varlıklar değil, *aslan*, *kaplan*, *şahin* gibi vahşi, yırtıcı hayvanlar ve *yıldırım*, *şimşek* gibi güçlü tabiat olaylarıdır. Bu sebeple Kazan'ın “burulduğunda saraldığında” buluta dönüşmesi bir tehdit ve meydan okuma olarak anlaşılmalıdır.

2. Bir Korku Kaynağı ve Erkeklik Sembolü Olarak Bulut

Türk düşüncesinde bulutlar gök gürültüsünün, şimşeklerin ve yıldırımların kaynağı olarak tanınmıştır ve esip gürlemeden dolayı kızgınlıkla, yüce bir gücün gazabıyla özdeşleştirilmiştir (Ögel, 2014). Gök ile yer arasında “kılınan” insan, gökyüzünden gelen bu açık saldırılar karşısında çaresizdir. Dolu, şimşek, yıldırım ve fırtına, bulutun saldırı silahları olarak görülmüş ve saldırılara duyulan korku, *gök kültünün* en önemli kaynaklarından olmuştur.

Bulutun bir “rahmet, bereket” simgesi olduğu anlamı da mitolojik kültürde ve inançlarda derin bir yer etmiştir. Bu konuyla ilgili Türk dünyasında *Burgut* veya *Bürgüt Ata* inancı da vardır. Türkmenlerde, *Burkut Ata* bulutlara hükmeden ve yağmur yağdıran, bolluk ve bereket timsâli kutsal bir varlıktır (Gökçimen, 2010: 69). İslâmiyet'ten önce insanların kendisine adak sunduğu *Burgut Ata*, İslam sonrası bir veli veya peygamber karakteri kazanmıştır. Yağmur yağdırmak veya yağmuru yönlendirmek, Orta Asya halklarında *Garrı Mama*, *Mama Kuldurak* gibi kadın hâmi ruhlar tarafından yerine getirilmektedir (Bayat, 2007).

Bulut, Türkmen halk edebiyatında bereketi, kutsallığı temsil eden bir "ana" olarak yer almaktadır. Ona *Garaca Mâma* da denilmektedir. Bulutun gümbürdemesi ise *Garaca Mâma*'nın gocuğunu (*içme*) atması olarak yorumlanmaktadır. Kazan'ın bulut olmasını kutsallıkla ilişkilendiren Azmun'un yorumlayışında, bulut gibi dağların da kutsallıkla bağlantılı olarak düşünüldüğünü ekleyebiliriz. Dağlar eski Türk düşüncesinde kutsal kabul edilir. Dağlara verilen *Dağ Baba*, *Dağ Ata*, *Tanrı Dağı* gibi isimler, dağların kutsallığıyla ilişkilidir. Mitolojik bir kavram olarak *yir* ‘yer’ Şamanizm’de kutsal sayılan dağ ile ifade edilmektedir. Hatta dağ gibi dağda yaşayan hayvanlar da kutsaldır. (Azmun, 2018: 36, 53).

Bulutun kutsallık anlamının kadim inanışlarda önemli bir yer tuttuğu görülmektedir. Zeynep Canan Koçak, bulut metaforunun arkaik temellerini konu aldığı makalesinde, bulutun eski dünyada ilâhî bir tezahür olarak görüldüğünü,

İslâmî gelenekte de ilâhî bir görevli olarak anlamlandırıldığını söylemektedir (2018). Bu ilâhî görevli, bazen Allah'ın rahmetini, bazense gazabını taşımaya aracıdır. İsrailoğulları'nın inanışlarında bulut, Tanrı'nın onların yanında olduğunu gösteren, yol gösterici bir metafor olarak sıkça anılmaktadır.

Türk destanlarında buluta verilen anlamları değerlendirirken öncelikle bulut imgesinin “güç” ve “şiddet” ile ilişkilendirildiğini göz önünde bulundurmak gerekir. Böylece soylama girişlerinde bulut imgesinin neden yiğit için örnek olarak sunulduğunu da anlamış oluruz:

Kara bulut erdemidür gökde örilmek.²⁹

Kay busaluk erdemidür tökelin töküb yere sinüb yer su doymak (G.16a/4)³⁰

Kara bulutun erdeminin göğü kaplamak (veya gökte yükselmek) olması, bir yiğit için bulutu bir örnek olarak imler. Burada yerin suya doyması, bulutun yağdırmasıdır. 6. soylamada bulutun gücüne vurgu çok daha öne çıkar. Bulutun gürlemesi yetmemekte, “yağması” istenmektedir. Bu yüzden örnek kahramanımız Kazan da bulut olmakla kalmamış olmalıdır:

Yel çeküben götürende gelende yelgin bulut, yel yetürüb yağmasa yağdurmasa, ol bulutuñ gürüldeyüb şakıldayub esibeni geldiğü neye yarar neye yarar. (G.6a/3)

Diğer yandan bulutun kontrol edilemezliği, aşkın oluşu, yıldırımların ve gök gürültüsünün kaynağı olması, bulutu güçlülüğün ve şiddetin bir remzi kılar. Dilimizdeki *bulut gibi kararmak*, *bulut gibi kabarmak*, *duman gibi çökmek*, *suratı bulut olmak* şeklindeki deyimler de bulutun “güçlü bir varlık” oluşundaki öfke ve şiddet temasına vurgu yapan deyimlerimizdendir.

²⁹ *Örilmek elif* ve *kaf* la yazılmıştır (AWRLMAQ) ve metinde bu şekilde *kaf* la yazılan *eksilmek*, *eglenmek*, *tükenmek* gibi kelimeler vardır. Azmun, bu kelimeyi *urulmak* şeklinde okuyup ‘gümbürdemek’ olarak anlamlandırmıştır (2019: 78). Quliyev de *urulmak* (2019: 56); Shahgoli et al. (2019: 213), Serrafî et al. (2019: 281) ise *urlamak* olarak okumuştur. Hacıyev, bu kelimeyle ilgili Azmun ve Ekici'nin okuyuşlarını eleştirerek “Əslində, cümlənin mənası daha sadədir: Qara bulud hünəridir göydə (toqquşub) gurlamaq” (2019: 40) demektedir. Biz burada ince sıralı okuyuşu, *Topkapı Oğuznâmesi*'ndeki *kara bulut örgünü* ifadesiyle uyumlu bulduğumuz için tercih ettik. Ancak “gürlemek” ilişkisi de herhalde bu cümleye uygundur. Nitekim Tezcan *ürgün* kelimesini ‘bulut kasırgası’ olarak değerlendirmiştir (2020: 231).

³⁰ Bu okuyuş da ihtilaflıdır. YYRASYNWB yazılışlı kısmı Azmun *yer esinüb* (2019: 47) şeklinde, Rafraf, YZR SWDWYMAK yazılışlı kısmı *yer soyutmak* şeklinde okumaktadır (2020: 40).

Yunus Emre'nin “salkım salkım olan bulut”u da bu bağlamda hatırlanabilir. Dağları “harami gibi yol kesen” ve “taş bağırlı” olarak anan Yunus, bulutu da “şiddet” temasıyla birlikte düşünmüş, serzenişe konu etmiştir:

Saçın çözüp benim için

Yaşın yaşın ağlar mısın

Bulutun “saçını başını dağıtarak şimşekler saçarak” yağmur yağdırması, (gazap etmesi), alpların vuruşma sahnelerini andırmakta ve Kazan'la ilgili yapılan teşbihi bir kere daha aydınlatmaktadır.

Birçok mitolojik anlatıda “yıldırım” silahını kullanan göksel varlıklardan söz edilmiştir. *Şan Kızı Destanı*'nda bulutlar başlı başına bir varlıktır ve intikam alma kabiliyetine sahiptir. Bulutlarda ateş yakıp onları karartan ve kızdığında “yıldırım vuruşu” yapan Kubar, bulutları mesken eden ve “kötü olmayan” bir devdir. Rüzgârlara hükmeden Cil ile yıldırıma sahip olan Kubar tartışıklarında, insanlar için büyük sıkıntılar doğuran fırtınalar kopmaktadır (Nurutdinov, 1991: 50, 56). Görülüyor ki insanların anlam verme çabası içinde bulut önemli bir yerdedir.

Uygur edebiyatında ise bulut, *kök luu*'nun (gök evreninin) bir şeklidir ve gök gürültüsü de bu evrenin/ejderhanın kükremesi olarak görülmüştür (Esin, 1969: 163). Bulutun ejderha olması, ele aldığımız soylamada “bulut-çiskin-duman” teşbihinin hemen ardından ejderha teşbihi geldiği için ayrıca önemlidir. *Günbed* yazmasında ejderhayı yendiğinin hikâyesi de anlatılmış olan Kazan için, bulut gibi ejderha da kahraman betimleyen üstün bir güçtür.

Şiddetle ilişkili olarak “bulut” kelimesine eril bir anlam verildiği burada göz ardı edilmemelidir. Eski Türklerde yağmuru ve rüzgârı gönderdiği için, gök eril kabul edilmiştir, yüksek tepelerde de -Tanrı'ya yakın olduğu için- babalık vasıfları vardır. Bu sebeple gökle ilgili olan *bulut*, *yıldırım*, *şimşek* gibi isimler de, hep erkek adları olagelmiştir (Doğan, 2011: 95-96). Buluta verilen eril anlamla uyumlu olarak, gök gürlemeleri bulutların naraları ve kükremeleri olarak düşünülmüştür (Ögel, 2014: 351). Bulutun bir yiğit olarak vâsıf edilmesini, aşağıdaki parçalarda görmek mümkündür:

Ağdı bulit kükreyü “Bulut kükreyerek yükseldi.” (Ercilasun & Akkoyunlu, 2014: 152)

Bulutlar kamu kökreşdi “Bulutlar hep birden güreledi.” (Ercilasun & Akkoyunlu, 2014: 297)

Yoriglı bulut-teg yigitlikni ıdtım “Gençliğimi-yiğitliğimi yürüyen bulut gibi geçirdim.”
(Kutadgu Bilig, 6521)

Bulutun sebep olduğu dehşet duygusu için yine *Dîvânu Lugâti't-Türk*'ten şu örnek verilebilir:

Ördi bulut ıñraşu / Akdı akın muñraşu

Kaldı bodın tarlaşu / Kökrer takı mañraşur

“Bulut gürleyerek belirdi. Ondan şarıl şarıl seller aktı. İnsanlar şaşkınlık içinde kaldılar. Şimşek çakıyor, gök gürüyor, yıldırım beliriyor.” (Ercilasun & Akkoyunlu, 2014: 512-513).

Bulutun kararması, dolu ve yağmur göndermesi, dumanla etrafı sarması, insanlara bir azaptır; onları şaşırtan, onlara yollarını kaybettiren, bazen onları öldürebilen bir güçtür. Altay destanlarında kara dağın iyesinin istemediği kişiye karşı *kara tumanın bojudıp* (bırakıp) *yolunu kötüleştirmeyi* düşündüğü ifadesi geçmektedir (Dilek, 2002: 69). Dumanla özdeşleşen bir fiil olarak *çökmek* kelimesi, karanlığın çökmesi, dumanın basması gibi olumsuz bir durumu ifade etmektedir (Güncel Türkçe Sözlük). Kahraman da düşmanın üstüne bir duman gibi çöker.

Kahramanın savaşıllığının yağmur, dolu gibi tabiat olaylarına benzetildiğinin örnekleri de görülmektedir. *Kazan Bey oğlu Uruz*'un düşmanla bir vuruşması şu şekilde tarif edilmiştir: *Sanasın kim daz yerlere dolı düşdi. (68b/6) (daz 'otsuz')*

Bunun gibi *Dede Korkut Kitabı*'nın deyimleri arasında *yel gibi yetip yellim gibi yapışmak* da yiğidin düşmana hamle etmesini betimleyen bir ifadedir: *Kazılık Koca anı gördiğinde yel gibi yitti yellim gibi yapışdı. (D.103b/5 ve 107a/11)*

Bulut metaforuyla ilgili dikkat çekici bir hikâyeye, evinin yağmalandığı boyda *Kazan*'ın gördüğü rüyanın anlatımında geçmektedir. *Kara kaykulu* bu rüyada bulutlar ve dumanlar vardır ve kötü bir tablonun unsurlarıdır:

Gökden yıldırım ağ ban evüm üzerine şakır gördüm

Dum kara busarık ordumun üzerine tökilür gördüm

Kuduz kurtlar evüm dalar gördüm (D.23b/1)

Bulutlar ve dumanlarla kasvetli bir tablo sunan bu rüya, hikâyeye göre hayra yorulmamıştır. Nitekim bugün dahi rüya tabiri sitelerinde bu kelimeler aratıldığında olumsuz yorumlar çıkmaktadır. *Kara Göne*'nin bu rüyayı yorumlarken söylediği sözler ise *kara bulut örgünü* olarak anılmış olan *Salur*

Kazan için ayrıca not alınmalıdır: *Kara bulut didüğüñ senüñ devletüñdür. Kar ile yağmur didüğüñ senüñ leşkerüñdür. Saç kaygıdır, kan kadadır.* (D.23b/7).

Dumanın düşman saldırısıyla birlikte anılışı hakkında *Begil oğlu Emren* boyunda çok önemli bir temas vardır:

Kara kara dağlardan habar aşmış

Kağlu kağlu sulardan habar giçmiş

Demür-kapı Dervendi'nden habar giçmiş

Alaca atlı Şökli Melik katı pusmuş

Pusduğundan kara taglara duman düşmüş

Yatdıgu yirde Beg Begil'i dutuñ dimiş (124a/5)

Buradaki *pusmuş* kelimesi ardından gelen *pusduğundan* ifadesiyle birlikte farklı yorumlanmaktadır. Ergin, buradaki ifadeyi “Şökli Melik müthiş pus kurmuş. Pusundan kara dağlara duman düşmüş” diye çevirmiştir (1971: 192). *Pus-* okunacak şekilde yazılmış olan kelimeyi Tezcan ‘kızmak’ anlamından dolayı *puş-* olarak düzeltmekte (2018: 333) ve Özçelik de *puşduğundan* şeklinde kullanılmış olan kelimedeki zarf-fiile dikkat çekerek bu okuyuşa destek vermektedir (2009: 163). Buna göre yukardaki ifade, Tulum’un da kitabına aldığı şekliyle “Şökli Melik çok kızmış. Kızdığından kara dağları duman bürümüş” olarak çevrilmiş olmaktadır (2015: 294).³¹ Tezcan’ın *buş-* fiiline sunduğu örnek de bu konuda aydınlatıcıdır: *Taga daşa buşusından duman çöken* (T.O. 1/34)

Metindeki *pus* kelimesini okumada bir ikilik olsa da olumsuz bir durumun dumanla ilişkilendirildiği açıktır. İlk yorumu esas alırsak *bu*, *bus*, *busar-* ve *busu* şeklindeki etimolojik örüntüyle sanatlı bir söyleyiş ortaya çıkmış olur. Çünkü *pusmak* hem ‘tuzak kurmak’ anlamına hem de ‘sinmek, saklanmak, gözetmek, gizlice takip etmek’ anlamlarına gelmektedir (Axundov 2006/3: 628b). Ayrıca kelimenin ‘pusarık, bulutlu, dumanlı’ anlamları da bulunmaktadır (Güncel Türkçe Sözlük). Diğer yorumda ise öfkeyle duman arasında bir ilişki kurulmuş olur. Her iki yorum da *bulutun* öfke yahut şiddetle ilgili olduğu düşüncesini desteklemektedir.

³¹ Hikâyenin devamında yine şöyle bir cümle geçmektedir: *Şökli Melik sana katı pusdı.* (125b/13). Burada da aynı okuyuş ve anlama ikiliği vardır. Her iki ifade de anlamca uygun görünmektedir. *Salur Kazan tutsak olup oğlu Uruz’un çıkardığı* boydaki ejderhalı övünmede *Heybetinden sol gözüm pusardı* (D.141a/7) denilmektedir.

3. Kazan'ın Bulut Olarak Vasfedilişi

Dede Korkut Kitabı'nın en çok methedileni olan Salur Kazan hakkındaki övgülerde “bulut” ifadesi geçmektedir. *Kara kaykulu düşü* yorumlarken Kara Göne *kara bulut* için *Kazan'ın devleti* (D.23b/7) yorumunu yapmıştı. Kara Göne'nin bu yorumu düşman saldırısı hakkında bir değerlendirilş olabilir ancak *kara bulut örgünü* sözünü Salur Kazan için kullanılmış olan önemli bir övgü sözü olarak görmekteyiz. Bu sebeple Kazan'ın “bulut olduğunu” söylediği elimizdeki soylama başlangıcıyla bağlantı kurulacak ilk metin *Topkapı Oğuznâmesi*'ndeki Kazan övgüsü ile ilgili *ben Kazan* redifli soylamadır.³² Yine Kazan dilinden bir anlatımı olan bu metinde Kazan kendisini sırasıyla dağlara, kara denize (?)³³, buğraya, kaplana, aslana ve son olarak da buluta benzetir:

Koba koba taglar-ıdum³⁴ er buñaldırdum buşkunumda ben Kazan

Kayın-akar kara deniz-idüm er buñaldurdum çevligümde ben Kazan

Kaytabanun bugrası-idüm er buñaldurdum kökredükde (ben Kazan)

Kapıkayada añar arslan-idüm kaplan-idüm (er buñaldurdum añaradukda) ben Kazan

Saru sazda arslan-idüm er buñaldurdum haykurdukda (ben Kazan)

Kara bulud örgünü-idüm kara denizden su alup yere barçın(?) satar-idüm, ben Kazan (3/55-57)

Bu metnin ilk sözlerini Tezcan “Yüksek yüksek dağlar idim. Er bunaltırdım tipilerim tuttuğunda (kar fırtınamda) ben Kazan” şeklinde çevirmiştir (2020: 229). Okunuşu ihtilafli olan TGLDAYDWM (?) yazılışlı kelimeyi *taglar* okuyan ve *kaba > koba* ‘büyük’ açıklamasını yapan³⁵ Tezcan, “Ozan, Kazan'ı yüksek dağlara, Kazan'ın öfkesini de dağlarda kopan fırtınaya benzetmiştir.” yorumunu yapmaktadır. Tezcan'ın işaret ettiği korku salma duygusu, bu övgü metninin tamamında etkindir.

³² *Kara bulut örgünü* ifadesi Osmanoğlu [Al-i Osman] için de kullanılmıştır (T.O.1/9) ancak bu övgü sözünün Kazan için kullanışı daha detaylıdır.

³³ *Kara deniz* ifadesi *kara dağ* gibi genel bir anlam taşıyabilir. Bu konuda kesin bir delil yoktur.

³⁴ Kırzioğlu, bu cümleyi *Kuba- kuba tıgılda(r)-ıdum* şeklinde okumuştur (2000: 108).

³⁵ *Günbed* yazmasında *kuba* (veya *koba*) deyimini *deve (kuba ner)* ve *kaz (kuba kaz)* ayrıca göğüs (*kuba dös*) için kullanılmaktadır (G.8a/4-6; 4b/5; 8a/11). Ancak *kuba dös* bir yerde de *kaba dös* olarak yazılmıştır (G.10a/13). Naşirler bu konuda muhtelif açıklamalar yapmıştır.

Bu okuyuşu doğru kabul edersek bu soylama da 17. soylama gibi dağları anarak başlamış olur. Dağlar, *buşkun* denilen fırtınasıyla “er bunaltan” olarak anılmış olacaktır. Dağların bir ürkütücülüğü, er bunaltması, dumanı dolayısıyla yolu kaybettirmesindedir. Dağ- duman ilişkisinden sonra deniz (ırmak?), buğra, aslan, kaplan gibi unsurlar Kazan için teşbih unsuru olmuştur.

Burada düşmana korku salmayı ifade eden *kökremek*, *anramak*, *haykurmak* (*sokramak* - *Tezcan*) gibi fiillerle ‘buşkun’ ve ‘bulutun gürlemesi’ (belki denizin çalkanması³⁶) uyumlu ve anlamlı görülmektedir. Bulut, “hiddet gösterme ve düşmanı sindirme” ile ilgili klişelerin bir parçasıdır ve bu yüzden aslan, deve gibi yiğitlik sembolü hayvanlarla birlikte anılmıştır. Bu hayvanlar *acığı tutanda* dehşet saçan yırtıcılardır.

Kara Bulut Örgünü

Kazan için kullanılan *kara bulut örgünü*³⁷ ifadesi, 17. soylamanın başlangıcını anlamada kilit bir önem arz eder. Tezcan’a göre KRA BLWD AWRGWN Y yazılışlı bu söz, ‘kara bulut kasırgası’ anlamındadır (2020: 231). *Günbed* yazmasının 12. soylama başlangıcında *Kara bulut erdemidür gökde örilmak*. (G.16a/4) denilmektedir. Bu ifadeyi güçlü bulutların yükseldiği, fırtına koparıp gürlediği şeklinde düşünebiliriz (bk. 29. dipnot). Bulutla ilgili bu özdeşleştirmede bulutun ‘gürleme’ ve ‘kasırgaya dönüşme’ anlamı göz önünde bulundurulmalıdır.

Kazan’ın *kara bulut olup gürlemek* istemesi, kendi dilinden de ifade edilmiştir. *Oğlu Uruz’un tutsak olduğu boyda* Kazan, oğlu için şu şekilde feryat eder:

Âsumanlı gökde kara bulut oluban

Kâfirün üzerine gürleyeyim

Ağ yıldırım olub şakiyayım,

Kâfiri kemiş gibi od oluban yandurayım. (D.76a/6-8)

³⁶ *Bulutun denizden su alıp yere (?) satması* bilgisi, tabiat gözlemindeki bir dikkat olarak görülebilir. Fakat bu *barçın* ve *satar-idüm* kelimelerinin gerçekte ne olduğu tartışmalıdır. Gökyay, *barçın*’ı *bârân* ‘yağmur’ olarak okumuştur. Tezcan, bu okuyuşu mantıklı bulur, bu yorumu olumlayan örnekler sıralar fakat Edgüer’in *barçın* okuyuşunu *barçın* diye düzelterek ifadeyi “Bütün dünyaya barçın satan bendim.” şeklinde çevirir ve İpek yoluna, ipek üretimine dair atıflarda bulunur (2020: 231-236). *Haykurmak*, *kükremek* gibi fiillere paralel olan deyim, deniz söz konusu olduğunda ‘ipek satmak’ olması anlaşılır değildir.

³⁷ Demir, bu ifadeyi ‘kara bulut gölgesi’ olarak çevirmiştir (2019: 70).

Bu sözlerin devamında Kazan, abdest alıp dua ettikten sonra *deve gibi kükrer, arslan gibi angrar, nara vurup haykırır*. Bu saydığımız iki metinde de bulut, Kazan'ın aslana kaplana benzetilmesinde olduğu gibi bir teşbih unsurudur, “kendisine benzetilen”dir. Bu sebeple bulut olmak bir meydan okumadır, tehdittir ve intikama işaret eder.

Kazan Bey'in bu hikâyede yine oğlu için kullandığı *Sen gideli ağlamağum gökde iken yere indi* (D.75a/2-3) sözü de dikkate değer bir ifadedir. *Ağlamağın gökte iken yere inmesi*, Kazan'ın kendisini bir bulut olarak tanımlamasıyla anlaşılabilir bir sözdür. Ancak burada farklı olarak bulut, bir öfke hâlini değil, ağlama hâlini temsil eder. Kazan Bey, oğlu Uruz'un acısıyla ağlamaktadır. Sevindiklerinde ıssız yerin kurdu gibi uluşan kahramanların ağlaması, *Dede Korkut Kitabı*'nda *böğürü böğürü ağlamak* (D.35b/9) deyimiyile tarif edilir. Bazen bütün beyler *böğürşerek* ağlarlar (D.48a/1). Böylece hüzin simgesi olarak bile bulutun 'sert' bir anlamda kullanıldığını söyleyebiliriz. Kahramanların ağlaması naif bir ifadeyle anılmamaktadır.

Kazan'ın *kayın akar kara deniz-idüm* “deli deli akan kara denizdim”³⁸ demesini de bir şiddet anlamı içinde okumak gereklidir. Bulutların gürlmesi gibi denizin köpürmesine de bir öfke anlamı verildiği açıktır. Nitekim *köpürmek* mecazen ‘çok kızmak’ anlamında kullanılan bir kelimedir (Güncel Türkçe Sözlük). Tezcan, *kayın-akar*'daki *ak-* fiilinden dolayı *deniz* kelimesi ile ırmağın kast edilmiş olabileceğini söylemiştir (2020: 230). Denizin *kayın akması*'ndan ne anlamamız gerektiğini ortaya çıkaran bir ifade, yeni yazmada geçen, yine Kazan'ı methetmek için kullanılan *kaynar deniz kursaklı* (G.12b/3) ifadesidir. Öfkenin yiğitlerin çok övülen bir özelliği olduğu zeminde *kaynar deniz kursaklı*, kızgın bir homurdanışı, “burundan solumayı” ve “gürlemeyi” ifade eden bir övgü sözü olmaktadır. Yine bir öfke tarifi olan *Delü Karçar ağzın köpüklendürdi* (D.43b/3) ifadesi öfke – deniz eşleşmesinin mantığına ışık tutar. Böylece deniz de, bulutun

³⁸ Bu ifadeyi ‘kaynarak’ olarak anlamak mümkün görünmektedir. Clauson, *kaynar öğüz keçiğsiz bolmaz* sözündeki *kaynar* kelimesini ‘acele, hızlı’ olarak çevirmiştir (1972: 697a). Ayrıca, *kayın-* fiilinin eski formu olarak *kay-* kökünü önermiştir (1972: 678a). Tezcan, bu kelimeyi *kayın akmak* ‘kanlı kanlı akmak’ ile ilişkili görür ve ‘sürekli akmak’ anlamına geleceğini söyler (2020: 230). *Dede Korkut Kitabı*'nda geçen *kaynar deniz kursaklı* ve *ağzın köpüklendirmek* ifadeleri *kayın – kaynamak* arasındaki ilişkiyi anlamlı kılmaktadır. Rize ağzında yaygın olarak kullanılan *hayin* kelimesinin de ‘şiddetli, tazyikli, deli deli, çok fazla’ gibi anlamlara gelmesi ilginç bir tesadüftür. Suyun şiddetli ve hızlı akmasına *hayin akmak* denilir. Benzer anlamlar ve kullanımlar *kayım* kelimesi için de söz konusudur. (Bk. Öztürk, 2005: 646).

kükremesine çok benzer bir ilişki ile kızgınlık sembolleri cümlesine katılmaktadır.

Bulut Teşbihinin Yan Unsurları: Çiskin ve Duman

Çiskin ve *duman*, puslu bir havayı ifade etmektedir ve Kazan da bu yazmada *dumanlı dağ börisi* (G.25a/6) olarak övülmüştür. Alçak yerler ve yüce dağlar arasındaki zıtlıkta, dağlar başı *dumanla*, ovalar *çiskin* ile birlikte anılmıştır.³⁹

Güncel Türkçe Sözlük'te 'çiseleyen yağmur, çiseleyen yağmurdan hafifçe ıslanmış' anlamıyla geçen *çiskin* kelimesinin ağızlarda sisli yağmurlu hava için kullanıldığı da görülmektedir. *Kamus-i Türkî*'de *çiskin*'le beraber *çisendi* ve *çisimek* kelimeleri geçer (1989: 527). Azerbaycan Türkçesinde *çişkin* şeklinde de görülen bu kelime *çi-g* kökünden gelmektedir ve *çise*, *çiselemek* (*çis-g-elemek*), *çisni*, *çisnemek*, *çisenti* gibi kelimelerle bağlantılıdır. Kelime sisli, rutubetli hava, ince yağmur serpintisi gibi anlamlara gelmektedir (Gülensoy, 2007: 244). *Çiskin*'e verilen anlamlar, *çiskin* ile *duman* arasında belirgin bir fark olmadığını düşündürür. Nitekim bu iki kelimeyi sözlüklerde birbirinin karşılığı olarak görmek de mümkündür (Akdoğan, 1999: 838). Halk şiirinde *çiskin* ve *dumanın* birlikte zikredilmesinin örnekleri vardır:

Sen duman ol ben çiskin / Çekilek dağa bele.

Dağlar *çiskin* olur mu? Duman, *çiskin* olur mu? (Karaağaç-Açıköz, 1998: 64, 496).

Bulut, sis ve duman birbirine anlamca yakındır ve sis yeryüzüne daha yakın su buharı olarak anlaşılır (Şirin, 2017). Bizim metnimizde aynı hava durumunun bir karşılığı olarak yakında ve alçakta bulunanın *çiskin*, uzakta ve yüksekte bulunanın ise 'duman' olarak adlandırıldığını düşünmek mantıklıdır. Alçaklara, dağ yamaçlarına, vadilere çöken dumanın uzun süre kalkmaması, bulutun bunaltıcı gücüne yorulabilecek bir tablodur. Bu sebeple *çökmek* deyiminin 'düşmanı basmak, düşmanı çaresiz duruma düşürmek' anlamıyla birleştiğini ifade etmiştik. Dumanıyla meşhur dağ başının anılması, düşmanın en güçlüsünü,

³⁹ *Alçak ava yer* ifadesi önceki yazmalardaki önemli bir tensih hatasını düzeltir. Beyrek hikâyesinde *hava* şeklinde yazılmış olan kelime, *alan alçak hava yerden gelen argış* sözünü çözümlenmede sıkıntı oluşturmuş, Ergin, bu ifadeyi "düz engin havadan yer" olarak almış, Tezcan ise kelimenin *hova* olup yanlış yazılmış olabileceğini söylemişti. Bu ifade üzerindeki ihtilafa dikkat çeken Zahidoğlu, ifadeyi "Alacakaranlık havada (sabahın alacakaranlığında) muhterem yerden gelen kervancı. (2015: 161) olarak tevii etmişti.

“başını” ifade ediyor gibidir. Dağ başı bile Kazan’ın kudreti karşısında acizdir. Burada *Dede Korkut Kitabı*’nın deyimleri arasında sayılan ve kahramanlar için kullanılan *yel gibi yetip yellim gibi yapışmak* deyimini de hatırlanabilir.

Dağlar başı birçok türküde olduğu gibi dumanla yâd edilmektedir. *Alçak ava yer ile uca dağlar* arasında bir zıtlık vardır. Bu da *çiskin* ve *duman* kelimelerinin sıralanmasında etkili olmuştur.⁴⁰ *Topkapı Oğuznâmesi*’nde benzeri bir karşıtlık “*Yuca-yerden alçak yere göz-gözeden*” (T.O.2/46) şeklinde, Beyrek için söylenmiştir. Hem alçak yerlerin hem yüksek yerlerin bu ifadede anılması, bulutun dolayısıyla Kazan’ın muktedirliğini, hükmünün her yere geçebildiğini göstermek içindir.

Kazan’ın Dumanlı Dağ Börisi Vasfı

Bulut teşbihinin bir tamamlayıcısı olarak sayılan *çiskin* ve *duman*, Kazan’la ilgili başka bağlantıları da hatıra getirmektedir. Salur Kazan’ın *Günbed* yazmasında yapılan bir takdimi *dumanlı dağ börisi* (G.25a/7) şeklindedir. *Kurtlar puslu havayı sever* atasözünü hatırlatan bu deyim ile Kazan’ın dağlara ve tabiatın sert şartlarına hâkim olması övülüyor olsa gerektir. 17. soylamada geçen *yüce dağlar başına duman olmak* deyimiyile “zor yollarda kılavuzluk” etmenin ve yol şaşırmanın da bir ilgisi kurulabilir. *Topkapı Oğuznâmesi*’ndeki Kazan’la ilgili kısımda ve *Dresden*’deki tutsak olma hikâyesinde Kazan’ın dumanlı havada göz gözü görmezken bile yolları bulabildiğine, varacağı yere vardığına, Oğuzlara kılavuzluk yaptığına dair işaret vardır:

Karaņu-dün ile daran yağı erse yitse

Kanlu suya kulağuzluk iden ben Kazan er-idim (T.O.3/58)

Yüce dağlara tuman tursa

Kara pusarık deli (puki) kopsa

Kazağuşumun kulağı görünmez olsa

Kayrı iren kulağuzsuz yol yağılsa

Kılağuzsuz yol başaran Kazan er-idüm (D.141a/3-6)

Bu iki metinde Kazan’ın yol bulabilirliği, birbirinden farklı zaman ve mekân zarfında verilmiştir. *Topkapı Oğuznâmesi*’ndeki soylamada “karanlık gece” ve “kanlu su”, *Dresden* metnindeki soylamada ise “dumanlı hava” (gündüz) ve “yüce

⁴⁰ Rzasoy “su sitixiyası” ile ilişkili gördüğü bu unsurları duman, bulut, çiskin şeklinde sıraya koymuştur.

dağlar”, Kazan’ın “yol başarması” tablosunu tamamlamaktadır. Kazan’ın yol bulmadaki yeteneğinin iki ayrı metinde anılması önemlidir. *Dede Korkut* metinleri içinde Salur Kazan’ın tek başına yaptığı bir yolculuk, *Kazan’ın evinin yağmalandığı boyda* anılmaktadır. *Günbed* yazmasında anlatılan Kazan’ın ejderhaya rast gelmesi olayı da yine böyle tek başına bir yolculukta ve *karankluk karışınca* olmuştur. Yeddi başlı ejderhanın gözleri karanlıkta meşale gibi parlamıştır.

Kazan’ın kesif dumanlar içinde yol bulması, ıssız ve tehlikeli dağlarda dumanlara karışıp gitmesi, kahramanın dumanla ve bulutla yâd edilmesine, yüksek ve alçak yerlere hâkim olmasına bir başka zemin olarak düşünülebilir. Aynı şekilde duman gibi düşmana korku salması, onları şaşırması da söz konusudur. Bu konu Kırgızların *Kococaş Destanı*’ndaki büyümlü sahneleri hatırlatacaktır. *Kococaş Destanı*’nda bir “kayberen” olan Sureçki adlı geyik, ardından “kara duman salarak” izini kaybettirmektedir.

Burada gözden kaçırmamak gereken önemli bir husus, metni oluşturan bu kelimeleri yorumlarken kullandığımız hikâyelerin, metni sadece kendi içinde değerlendirdiğimizde ortaya çıkacak bağlantılar olmadığıdır. Kelimeler bağlı bulunduğu ana metnin epik dünyasından bağımsız olarak değerlendirildiğinde birçok anlama ve bağlantıya ulaşmak olası görünmemektedir.

Sonuç

Günbed (Türkmen Sahra) yazmasının çok önemli bir parçası olan ve Salur Kazan’ın bir destan kahramanı olarak “kendi dilinden” övgüsünü içeren 17. soylama, “gökyüzünde bulut olmak” şeklinde bir tabloyla başlamaktadır. Soylamanın giriş sözlerini şu şekilde günümüz Türkçesine yaklaştırmak mümkündür:

Buruldumsa saraldımsa, gökyüzünde bulut oldum.

Alçak ova yerlere çiskin oldum

Yüce dağlar başına duman olan Gazan idim. (G.20a/1-3)

“Gökyüzüne” temas etmekle bu başlangıç, yazmadaki soylamaların genel eğilimine uygunluk gösterir. Fakat burada bir gök olayı, kahramandaki bir vasfa karşılık olarak anılmaktadır. Anılan doğa unsuru ile kahramanın benzerlik ilişkisinin ne olduğu, elimizdeki metnin tahlili için cevaplanması gereken bir sorudur.

Metnin zengin çağrışımları, bulutla ilgili etimolojik bağlantılar ve fiziksel hususlar, bu soylama başlangıcının yorumlanmasında bir çeşitlilik ortaya çıkarmış, kelimelerin anlam kabiliyeti yoklanmıştır. Sonuç olarak bu soylama girişi için iki farklı okuyuş ve en az beş farklı yorumlayış söz konusu olmuştur. Ancak bu yorumların çizdiği tablodan metnin temel bağlamına ulaşmak ve bulut mecazına neden başvurulduğunu anlamak olası değildir. Tahavvül ise çizilen destan karakterine uzaktır.

Metinde okuyucuyu görkemli bir kahramanlık anlatısına hazırlayacak, güçlü, kesin ve çok sert bir başlangıç olması gerekir. Böyle bir girişle Salur Kazan, ejderhayı yendiği hikâyesine telmih yapacak, yuvarlanan kaya parçasını tutması gibi kimsenin yapamadığı ve etrafındaki beyleri şaşkına çeviren kahramanlıklarını anlatarak övünecektir. Bayındır Han’dan vekilliği almasını ve padişah kızı Boyu Uzun Burla Hatun’u *cüldü (ödül) kapmasını* bile bir “hakkını alış” edasıyla, büyülenerek ve yer yer mizahi bir dil kullanarak anlatan Kazan’ın bu hâkim üslubu, bizi vurucu bir ifade tarzına götürecek en önemli işaretlerdir.

Bizim bu soylama başlangıcını anlamlandırma çabamız, metnin epik bağlamından hareketle *bulutun* bir gazap sembolü olarak anıldığı sonucunu vermiştir. İlk kelimenin okunuşundaki ihtilafta bize göre doğru okuyuş, *burulmak* okuyuşudur. Ancak *burulmak* ve *saralmak* fiillerinin bulut kelimesiyle ilişkisi metaforik bir ilişki olarak okunmalı, ifade ‘kızdığımda, hiddetim tuttuğunda’ olarak alınmalıdır. Bu sözün paralel bir ifadesi *acığı tutmak*’tır. *Kazan’ın bulut olması*, bulutun eril ve hükmedici bir varlık olarak tasavvur edilmesine dayanan ve Kazan’ın “kükremesi”ni, düşmana dehşet salmasını ifade eden bir benzetmedir. Bulut’un korku üzerine temellenen mitolojik anlamı da bu sonucu gerektirir. Böylece Salur Kazan’ın övgüsü, en yukarıdan, göksel bir konumdan başlamış olmaktadır.

Burulma ve *saralma*’nın kızgınlığa işaret eden anlamları konusunda sözlükler önemli ipuçları vermektedir. Ancak edebî metinlerin tanıklığı kelimelerin bu anlamlarını teşhis için elimizdeki en güçlü kanıtlardır. *Bur-* *sar-* ikilemesini *burk sark* ve *bura sara* örnekleri ile birlikte değerlendirmek metni büyük ölçüde aydınlatmaktadır. Bununla birlikte geliştirdiğimiz yorum *Dede Korkut* metinlerinin anlam dünyasına dayanmakta, ayrıca Kazan şahsında bir yiğidin övgüsü olarak her zaman geçerli olacak bir ilkedен beslenmektedir. Bu

ilke, kahramanlığın ‘güç gösterme’ anlamından bağımsız düşünülemezdir. Savaşma kabiliyetinin bir bileşeni olarak öfke duygusu güç gösterme denkleminin ayrılmaz bir unsurudur ve anlatının kurgusu için elzemdir. Kazan için kullanılan *kara bulut örgünü, kaynar deniz kursaklı* gibi ifadeler de kahramanın gazabına ve şiddetine işaret etmektedir.

Çiskin ve *duman*, bulutun neticesi ve aynı hava durumunun görünümüleri olarak bulutla yapılan teşbihi tamamlar; bunaltıcı ve kahredicidir. Burada bulunma hâli yerine yönelme hâli kullanılması, meydan okuma anlamını daha vurgulu hâle getirmiştir. Kazan’ın dumanla ilişkilendirilmesi ayrıca onun *dumanlı dağ börüsü* olarak vâf edilmesini ve yol bulma konusundaki yeteneğini hatırlatabilir.

17. soylama metninin zengin bir çağrışım dünyasından beslenmiş olduğu ve soylamada Kazan’la ilgili önemli hikâyelerin anahtarlarını verecek kelimelerin rastgele seçilmediği anlaşılmaktadır. Bu yüzden metni *Dede Korkut* metinlerinin bütününden ve ana teması güç göstermek olan destan dünyasından ayrı değerlendirmek, pek çok bağlantının sağlayacağı anlam zenginliğini ve metnin edebî kıymetini anlamaya engel olacaktır.

Salur Kazan’ın destansı kişiliğini çerçeveleyen ve Kazan adını kazanış hikâyesine de yer veren bu önemli soylama, giriş cümleleriyle de *Günbed* yazmasının ve bütün *Dede Korkut* anlatılarının kilit metinlerinden biri olmaktadır.

Kısaltmalar

D. = Dresden nüshası.

DS = Derleme Sözlüğü (1993).

G. = Günbet yazması.

T.O. = Topkapı Oğuznamesi.

Kaynakça

Aça, M. (2007). Destan ve Masal Anlatımı Zamanı ile Ortamını Belirleyen İnançlar Nelerdir? In Türkmen, F. & Gülsevin G. (eds), *I. Uluslararası Türk Dünyası Kültür Kurultayı, 09-15 Nisan 2006 Çeşme-İzmir, Bildiri Kitabı-I* (pp. 13-22). Ege Üniversitesi Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü.

Akdoğan, Y. (1999). *Azerbaycan Türkçesinden Türkiye Türkçesine Büyük Sözlük*. Beşir Yayınevi.

Asker, R. (2019). *Kitadi-Dədə Qorqud'un Üçüncü Elyazması*. Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası.

Axundov, A. et al. (2006). *Azərbaycan Dilinin İzahlı Lüğəti I-IV*. Şərq-Qərb.

Ayverdi, İ. (2011). *Misalli Büyük Türkçe Sözlük: Asırlar Boyu Tarihî Seyr İçinde*. Kubbealtı Yayınları.

Azmun, Y. (2018). What We Learn From Turkmen Carpets. *Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Dergisi*, 3(2), 36-53.

Azmun, Y. (2019). *Dede Korkut'un Üçüncü Elyazması, Soylamalar ve İki Yeni Boy İle Türkmen Sahra Nüshası, Metin-Çeviri-Sözlük-Tıpkıbasım*. Kutlu Yayınevi.

Azmun, Y. (2020). The New Dədə Qorqut Tales from the Recently-Found Third Manuscript of the Book of Dədə Qorqut. *Journal of Old Turkic Studies*, 4(1), 16-27.

Clauson, S. G. (1972). *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth Century Turkish*. Oxford University Press.

Çağbayır, Y. (2019). *Kutadgu Bilig, Çeviri Yazı ve Günümüz Türkçesi*. Ötüken Neşriyat.

Demir, N. (2019). *Dede Korkut Destanı*. Ötüken Neşriyat.

Dilek, İ. (2002). *Altay Destanları: Er Samır, Ak Tayçı, Kökin Erkey, Altay Buuçay, Malçı Mergen, Kozın Erkeş, Közüyke*. Türk Dil Kurumu Yayınları.

Dilek, İ. (2018). Mitolojilerde ve Türk Destanlarında Köpük. *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, 46, 67-90

Doğan, E. (2011). Türkiye Türkçesinde Cinsiyet Kategorisinin İzleri. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 4(17), 89-98.

Durak, N. (2010). Çingiz Han'ın Yetiştirdiği Kültürde Korku ve Korku Salma Taktikleri. In Naskali-Gürsoy, E. (Ed.), *Korku Kitabı* (pp. 223-240). Kitabevi.

Ekici, M. (2019). *Dede Korkut Kitabı Türkistan/Türkmen Sahra Nüshası Soylamalar ve 13. Boy -Salur Kazan'ın Yedi Başlı Ejderhayı Öldürmesi-*. Ötüken Neşriyat.

Ercilasun, A. B. & Akkoyunlu, Z. (2014). *Kâşgarlı Mahmud: Dîvânu Lugâti't-Türk Giriş-Metin-Çeviri-Notlar-Dizin*. Türk Dil Kurumu Yayınları.

Eren, H. (1999). *Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü*. Bizim Büro Basımevi.

Ergin, M. (1971). *Dede Korkut Kitabı*. Milli Eğitim Basımevi.

Esin, E. (1970). *Evren (Selçuklu San'atı Evren Tasvirinin Türk İkonografisinde Menşe'leri)*. Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Gökçimen, A. (2010). Türkmenistan'da Bir Yağmur İyesi "Burkut Ata". *Bilig Dergisi*, 52, 69-78.

Gülensoy, T. (2007). *Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü I-II*. Türk Dil Kurumu Yayınları.

Güllüdağ, N. (2001). Divanü Lugat-it-Türk ve Nogay, Kumuk, Karaçay-Malkar, Yeni Uygur Türkçesinde At ile İlgili Atasözleri Üzerine Bir Değerlendirme. In Gültekin, A. (Ed.), *I. Ulusal Karşılaştırmalı Edebiyat Sempozyumu Bildirileri, Eskişehir, 6-8 Aralık 2001* (pp. 160-171). Osmangazi Üniversitesi Yayınları.

Hacıyev, A. Türkman Kitabı: Oxunuş və Şərhlər. *Dədə Qorqud*. 4(67), 3-60.

Haznedaroğlu, A. (2020a). Salur Kazan'ın Ad Kazanması Üzerine. *Dede Korkut Uluslararası Türk Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 9(21), 163-185.

Haznedaroğlu, A. (2020b). Günbed Yazmasında Bir Karşı Taraf Temsili Olarak Ala Demir Kâfir Han Ve Kazan'ın Üç Hüneri Hakkında Bir Değerlendirme. In Uluç, G. & Şimşek, N. D. (Eds.), *Uluslararası Dede Korkut Bilgi Şöleni ve Deli Dönmez'e Ad Vırme Çalıştayı Bildiriler Bétığı, 11-12 Haziran 2020* (pp. 239-253). Kutlu Yayınevi.

Karaağaç, G. & Açıkgöz, H. (1998). *Azerbaycan Bayatıları*. Türk Dil Kurumu Yayınları.

Kırzioğlu, M. F. (2000). *Dede Korkut Oğuznâmeleri*. Atatürk Kültür Merkezi.

Koçak, Z. C. (2018). Bulut Motifinin Arkaik Temelleri ve Hz. Peygamber'i Gölgeleyen Bulut Rivayetleri. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 59(1): 183-202.

Kuanışbayeva, A. (2002). *Formül Nazariyesi ve Koblandı Batır Destanındaki Formüller*. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).

Nurutdinov, F. A. H. (1991). *Mikail Baştı, İbn Şams Tebir, Şan Kızı Destanı*. Kültür Bakanlığı Yayınları.

Ögel, B. (2014). *Türk Mitolojisi II*. Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Ömer Seyfettin (2009). *Bütün Hikâyeleri 4-6*. Üç Harf Yayınları.

Ömer Seyfettin (2017). *Harem*. Ötüken Neşriyat.

Özçelik, S. (2009). Dede Korkut Metinleri Üzerinde Tespitler. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 9(2), 155-164.

Özçelik, S. (2019). Dede Korkut Oğuznamelerinin Kaç(ıncı) Nüshası Bulundu? *Türk Dili Dergisi*, 117(812), 48-56.

Özçelik, S. (2020). Dede Korkut Oğuznameleri Üzerine -Günbed Nüshası Işığında-Düzeltme Teklifleri. *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, 49, 7-20.

Öztürk, Ö. (2005). *Karadeniz Ansiklopedik Sözlük*. Heyemola Yayınları.

Quliyev, B. (2020). *Kitabi-Dədəm Qorqud ve Onun Türkmən Sahra Nüsxəsi, (Transliterasiya, Fotofaksimile, Qəyd və Şərhlər)*. Türkkitab.

Rafraf, İ. (2020). Yağsa Yağmur Daşsa Çaylar, Dede Korkud Araştırmaları Türkmen Sahra Kitabı. *Ozan Dergisi*, 1(6), 1-150.

Rzasoy, S. (2020). “Kitabi Türkmen Lisani” Oğuznaməsinin Transmediativ Strukturu və Ritual- Mifoloji Semantikasi. Bakı: Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası Folklor İnstitutu.

Serrafî, A. et al. (2019). Dedem Korkud’un Türkmen Sahra Kitabı. *Ozan Dergisi*, 1(3-5), 1-308.

Sertkaya, O. F. (1968). *Mi’rācnāme, Metin-İndeks*. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü. (Yayımlanmamış Mezuniyet Tezi).

Sertkaya, O. F. (2019a). Dede Korkut Kitabı’nın Kaç Yazma Nüshası Var? *Dede Qorkud, Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası Folklor İnstitutu*, 3, 21-27.

Sertkaya, O. F. (2019b). Azmun, Y. Dede Korkut’un Üçüncü Elyazması, Yeni Soylamalar ve Boylar (Hikâyeler) ile Türkmen Sahra Nüshası, Giriş-Metin-Çeviri-Sözlük-Tıpkıbasım, Kutlu Yayınevi, İstanbul, 2019. *Journal of Old Turkic Studies*, 3(2), 637-646. (Tanıtma)

Sertkaya, O. F. & Uzuntaş, H. (2020). *Dede Korkut’un Günbed Yazması Üzerine Araştırmalar ve İncelemeler*. Bilge Kültür Sanat Yayınları.

Seyidəliyev, N. (2007). *Azərbaycan Dilinin Sinonimlər Lüğəti*. Şərq-Qərb.

Shahgoli, N. K. et al. (2019). Dede Korkut Kitabı’nın Günbet Yazması: İnceleme. Metin, Dizin ve Tıpkıbasım. *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, 16(2), 147-379.

Şemseddin Sâmi (1989). *Kâmûs-ı Türkî*. Enderun Kitabevi.

Şirin, H. (2017). Türkçede Bulut. In Karahan, L. (Ed.), *Türklük Biliminin Ulu Çınarı Zeynep Korkmaz Armağanı* (pp. 373-382). Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.

Tekin, T. et al. (1995). *Türkmence-Türkçe Sözlük*. Şafak Matbaacılık.

Tekin, T. (1968). *A Grammar of Orkhon Turkic*. Indiana Universty.

Tezcan, S. (2018). *Dede Korkut Oğuznameleri Üzerine Notlar*. Yapı Kredi Yayınları.

Tezcan, S. (2020). *Topkapı Sarayı Oğuznâmesi, İnceleme*. Yapı Kredi Yayınları.

Tulu, S. (2020). *Dede Korkut Oğuznâmesi Boylar ve Soylamalar Günümüz Türkçesine Sözlü Çevirisi Dresden Nüshası ve Günbed-i Kâvus / Türkmensahra El Yazması Esasında*. Ankara: Nobel Yayın.

Tulum, M. & Tulum, M. M. (2016). *Oğuznameler, Oğuz Beylerinin Hikâyeleri*. Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.

Türkiye’de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü I-XII (1993). Türk Dil Kurumu Yayınları.

Uçar, E. (2020). Dede Korkut Kitabı’ndaki Bir Soylama Üzerine. *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 3(1), 213-240.

Uçar, E. (2019). Orhun Yazıtlarındaki er- bar- ikilemesi Üzerine. *Journal of Old Turkic Studies*, 3/2, 2019: 471-501

Yılmaz, G. K. (2013). *Hakas Destanları 4: Altın Taycı*. Türk Dil Kurumu Yayınları.

Zahidoğlu, V. A. (2015). Dede Korkut Kitabı’nda Tipik Bir İstinsah Hatası Üzerine. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 5(2), 159-170.

Zieme, P. (1991). *Die Stabreimtexte der Uiguren von Turfan und Dunhuang. Studien zur alttürkischen Dichtung*. Bibliotheca Orientalis Hungarica.